

PAPER DETAILS

TITLE: Sakarya`nin Hizmetinde Yeni Bir İçtimai İlim ve Sosyal Antropoloji

AUTHORS: Mehmet Eröz

PAGES: 21-64

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/100891>

A l t m ı ŝ a l t ı n c ı K o n f e r a n s

Sakarya'nın Hizmetinde Yeni Bir İc̣timaî İlim

ve

SOSYAL ANTROPOLOJİ

Yazar

Dr. Mehmet ERÖZ

Muhterem dinleyicilerim!

S.S.M.A., bana iŝtigal daldım olan ve günümüzün sosyolojik meselelerine yardım eren Sosyal Antropoloji bakımından Sakarya'nızın arzettiği problemleri araştırmayı, daha doğrusu ileride başlıbaşına ele alacağınız "Sosyal Antropoloji ile ilgili olarak Sakarya" konusuna giriş hazırlama vazifesini verdi. Ŗimdi bu meselelerden başlıcalarım huzurunuzda ele almak istiyorum.

Çeşitli etnik, aşiri ve an'anevi kültürleri sinesinde barındıran Türkiye'mizde, sosyal antropoloji ilmi ve ona ait saha araştırmaları son derece büyük kıymetler vaad etmektedir. Billhassa Sakarya çevresi bu hususta en önce düşünülmesi gereken bölgelerimizden biridir ve zengin bir müze kadar bereketlidir. Bu itibarla ileriki yıllarda bu bölgede sosyolojik ve sosyal antropolojik araştırmalar yapmayı billhassa istiyoruz. Bu makalemizin sonunda, Sakarya köylerinden bir ikisinde yapılmış bir araŝtırmanın çok kısa bir hülâsasını vereceğiz. Derinliğine ve şumullü bir araştırmayı gelecek senelere bırakıyoruz.

Sehileŝme, sanayileŝme, tahsil ve terbiye imkânlarının artması, radyo, sinema, gazete gibi halk efkârına tesir eden vasıtaların tesir sahasının genişlemesi, seri imalât, moda ve taklit, memleketimizin en ücra köylerinde bile, maddi ve manevi kültürde sür'atli değıŝmeler husule getirmektedir. Müesseseler, kıymet hükümleri, kılık kıyafet, ev eşyası değıŝiyor. Tarih içinden gelen kültür ve kıymetler, tarihe karışıyor. Bunları, büsbütün kaybolmadan, araŝtırıp bulmak ve tesbit etmek ilmi ve hattâ milli vazifemizdir.

Bu konferansımızda, sosyal antropolojinin ne olduğunu, nasıl geliştiğini, diğer içtimai ilimlerle münasebetini açıklayacak ve ibtidailerdeki iktisadi müesseseleri ele alacak, en sonunda Adapazarı köylerine dair kısa bir araştırma sunacağız. Sosyal antropolojiye ve bilhassa iktisadi müesseselere ait nazari esasları ve içtimai ve iktisadi vakıaları ele alırken, yer yer dip notlarda Türkiye gerçeklerine de atıflarda bulunacak, memleketimizin iktisadi ve içtimai realitesine ait vakıaları dile getirmeğe gayret edeceğiz.

I — Sosyal Antropolojinin Tarifi ve Diğer İctimai İlimlerle İlgisi :

Sosyal antropoloji yeni bir ilimdir. Bu itibarla mensupları arasında da henüz tam görüş birliği meydana gelmemiştir. Antropoloji insanı bir bütün olarak (içtimai ve fiziki taraflarıyla) tedkik eder. İnsanın tedkinde içtimai taraflar daha geniş sahayı kaplar ve daha ağır basar. İnsanı bir bütün olarak ele alan Antropolojinin, daha şunullü kısmını (içtimai tarafını) tedkik eden ilme, İngiltere’de ve bir dereceye kadar Amerika’da “Sosyal Antropoloji” denildi. Beşerî kültürü ve insan cemiyetlerini ele alan ilmin adı oluyor. Kıt’a Avrupa’sında farklı bir terminoloji hâkimdir. Orada antropolojiden bahsedildiğinde, İngiltere’de fiziki (tabii) antropoloji denilen, yani insanın biyolojik tedkiki demek olan ilim dalı akla gelir. Sosyal antropoloji dediğimiz ilim dalı, Kıt’a Avrupa’sında ya etnolojiye, ya da sosyolojiye yerini bırakır.

İngiltere’de bile “sosyal antropoloji terimi, çok yakın yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. Konu, antropoloji veya etnoloji isimleri altında. 1884 denberi Oxford’da. 1900 denberi Cambridge’de ve 1908 denberi Londra’da öğretilmeye başlandı. Fakat sosyal antropoloji ismini taşıyan ilk üniversite kürsüsü, 1908 de Liverpool’de *Sir James Frazer* tarafından işgal edilmiştir. Halen İngiltere’de ve Amerika’da, üniversitelerde bu isim altında okutuluyor. Umumiyetle diğer kollara (tabii antropoloji, etnoloji, tarihöncesi arkeoloji, ve bazan umumî lisan ilmi ve beşeri coğrafya) bağlı olarak öğretilir.

Sosyal antropoloji, etnoloji ile çok sıkı bir münasebet arzeder. Sosyal antropologlar, konularının, bütün beşerî kültür ve cemiyetleri içine aldığı düşünürken, dikkatlerinin çoğunu *primitif halkların kültür* ve cemiyetlerine vermişlerdir. Etnoloji de aynı halkları incelediğinden, iki konu arasında mühim bir benzerlik, ehemmiyetli bir üst üste geliş bahis konusudur. Bununla beraber, araştırmalarını aynı içtimai seviyedeki cemaatler arasında yapmalarına rağmen, onları çok farklı maksatlarla ele

ahırlar. Vaktile, etnoloji ile sosyal antropoloji arasında yazılı bir ayırım yapılmamasına karşılık, bugün onlara farklı disiplinler olarak bakılmaktadır. Etnolojinin vazifesi halkları, ırkî ve kültürel hususiyetlerine göre sınıflandırmak, ve sonra hal veya mazideki dağılıklarını, halkların hareket ve karışması ve kültürlerin intişarı ile izah etmektir (Bir nevi kültür tarihi).

Halkların ve kültürlerin sınıflandırılması, sosyal antropologların primitif (ibtidai) cemiyetler arasında yaptıkları mukayeslere esassı bir başlangıç teşkil eder. Çünkü, aynı umumî kültür örneğine giren cemiyetleri mukayese ederek işe başlamak yerinde ve lüzumlu bir iştir. Etnologlar, ibtidai halklara ait tarihî kayıtlar bulunmaması yüzünden, tali delillerden çıkarılan istidlâllere güvenmek zorunda kalırlar. Oldukça farklı ve hattâ zıt faraziyeleri vakıalara uydururlar. Böylece etnoloji, hâdiselerin vukua gelebilir oluşu gibi bir ihtimali halden hareket ettiği için, tarihî kat'iyetten uzaktır. Tarih ise vaki olan hâdiseleri, nasıl ve ne zaman ve niçin vukua geldiklerini inceler. Bu sebepten ve ibtidai halkların geçmiş hayatı hakkında bize pek az şey söyleyebileceğinden, etnolojinin mütalâaları, sınıflandırmalarından farklı olarak, sosyal antropologlar için fazla ehemmiyet taşımaz.

Prehistorik (tarih öncesi) arkeolojiye, etnolojinin bir kolu olarak bakılır. Bu disiplin, jeolojik devir kalıntılarına ait yerlerde yapılan hafriyatta bulunan, beşerî ve kültürel bakiyelerden, halkların ve kültürlerin tarihini yeniden tesise gayret eder. Etnoloji gibi, vasıtalı, tali delillere de güvenir. Kemiklerini ve eserlerini bulduğu ve sınıflandırdığı halkların, fikirleri ve müesseseleri hakkında, sosyal antropoloji'ye pek az şey verebilir. Antropolojinin diğer kolu olan mukayeseli teknoloji, bilhassa ibtidai halkların mukayeseli teknolojisi, etnolojinin ve prehistoryanın bir ilâvesi olarak öğretilmektedir.

Sosyal antropolojinin vazifesi bambaşkadır. Umumiyetle müesseseleşmiş şekillerde (Aile, akrabalık sistemleri, siyasî teşkilât, hukuki muameleler, dinî kültler ve böyle müesseseler arası münasebetler) içtimai davranışını tedkik eder. Bu araştırmayı, ya muasır cemiyetlerde veya böyle tedkikleri kolaylaştıracak uygun malûmatın mevcut olduğu tarihî cemiyetlerde yapar.

Bir halkın bir kısım örf - âdeti, kavmî bir hareketin, harsî bir meylin veya halklar arası geçmiş temasın delili olarak etnoloğun ilgisini çeker. Sosyal antropolog için ise, zamanımızdaki halkın bütün içtimai hayatının bir kısmı olarak ilgi konusudur. Diğer bir halktan bunu iktibas

etmiş olmaları ihtimali, onun için mühim değildir. Çünkü onu ıktibas ettiklerini kat'i olarak bilemez. İktibas etmiş olsalar bile, ne zaman, nasıl ve niçin aldıklarını bilmez. Meselâ, Doğu Afrika'da bazı halklar güneşi, Allahın timsali olarak kabul ederler. Bazı etnologlara göre bu, Eski Mısır tesirine delâlet etmektedir. Bu faraziye ister doğru, ister yanlış olsun, onun isbat olunamayacağını bilen sosyal antropolog, bu halkların bütün inanç ve kült sistemleriyle, güneş timsali arasında münasebet kurma işiyle daha çok ilgilenir. Böylece, etnolog ve sosyal antropolog, aynı etnografik mutayı kullanabilirken, onları farklı maksatlar için ele alırlar.

Üniversitelerde okutulan antropoloji dersleri, birbirini kesen üç daire ile temsil edilebilir : Biyolojik araştırmalar, tarihî araştırmalar ve sosyolojik araştırmalar. Bunlara tekabül eden bölümler : tabii antropoloji, etnoloji (tarih öncesi arkeoloji ve mukayeseli teknoloji dahil) ve sosyal antropoloji. Bu üç antropoloji disiplini, ibtidai insanda müsterek bir sahaya sahip bulunmakla beraber, çok farklı gaye ve metoda maliktirler.

Sosyal antropolojiyi, tabii ilim sayanlarla, beşeri ilim sayanlar arasındaki görüş farkı, onun öğretimdeki yerini tâyin eder. Beşeri ilim telâkki edenler, sosyoloji, iktisat, hukuk, mukayeseli siyaset gibi içtimai ilimlerle daha yakın bir öğretim münasebeti baline getirmek isterler. Bu görüşle, sosyal antropolojiye, sosyolojik tedkiklerin bir kolu olarak bakılabilir. Bu kol, bilhassa ibtidai cemiyetlerin araştırılmasıyla uğraşır. Eğer sosyolojiden bahsettığımızda, umumiyetle medenî cemiyetlerdeki içtimai hâdiseler ve müesseselerin tedkikini anlıyorsak, o takdirde sosyal antropoloji ile sosyoloji arasındaki farklılık bir saha farkı olacaktır. Fakat bugün bir yandan köy sosyolojisinin ve ona ait araştırmaların gelişmesi, diğer yandan bilhassa Amerikan sosyal antropologlarının daha ileri cemiyetlerde yapmış ve yapmakta oldukları araştırmaların yaygınlaşması, bu saha farkını da ortadan kaldırmakta, iki disiplini birbirine daha çok yaklaştırmaktadır. Sosyal antropolog, ibtidai cemiyetleri doğrudan doğruya, onlar arasında aylarca ve hattâ yıllarca yaşayarak, tedkik eder. Halbuki sosyolojik araştırma - saha araştırması yapmak, cemaatler arasında sosyal antropolog gibi kalmak mümkün ve hattâ bazı hallerde yapıyor olmasına rağmen —, umumiyetle vesikalardan ve büyük çapta istatistikî kaynaklardan faydalanılarak yapılır. Sosyal antropolog cemiyetleri bir bütün olarak tedkik eder. Ekolojisini, iktisadiyatını, hukukî ve siyasî müesseselerini, aile ve akrabalık teşkilâtlarını, dinlerini, teknolojilerini, sanatlarını, umumî içtimai sistemlerin kısımları olarak tedkik eder. Diğer taraftan sosyoloğun işi, umumiyetle, çok ihtisaslaşmıştır : boşanma, suç, delilik, sanayileşmenin getirdiği meselelerin araştırılması gibi. Sosyoloji bir

cihetten içtimai felsefe ve diğer taraftan içtimai plânlama ile büyük çapla ilgilidir.

İbtidai cemiyetlerdeki müesseseleri en basit şekliyle tedkik etmek, daha basitin denenmesinden daha mürekkebin denenmesine doğru ilerlemek daha sağlam bir usuldür. Bu görüş fonksiyonel antropoloji denilen kolun ilerlemesine sebep olmuştur. Bünye itibarile çok basit ve kültürel bakımdan çok mütecanis olan cemaatleri bir bütün olarak tedkik etme işi, medenî ve daha karışık cemiyetlerin araştırılmasından hayli kolaydır. Tylor, içtimai müesseselerin araştırılmasına, onların esaslı hususiyetlerinin son derece kolaylıkla ayırdolunabileceği küçük cemaatlerin tedkikiyle başlanmasının kıymeti üzerinde ısrarla duruyordu. Onsekizinci asır feylesoflarına göre, medenî hükümet ve devlet müessesesinden önce insan tabii halde yaşıyordu. İbtidailer buna güzel bir misal teşkil ediyorlardı. Bu fikrin doğruluk derecesini ve ibtidailerin müesseselerini biraz aşağıda inceleyeceğiz.

Müesseseleri en basit şekilleriyle incelemek bakımından sosyal antropolojinin, iktisat, hukuk, sanat ve siyaset disiplinlerine yapacağı yardım büyüktür. Meselâ, Türk hukuk ilmine, sosyal antropolojinin, Türkiye gerçeğinden vereceği çok malzeme vardır¹. İktisat için bu hükmü daha geniş tutmak lâzımdır. Bunu da ileriki sahifelerde göstereceğiz.

1) İsviçre'den medenî kanun almamıza rağmen, memleketimizin bazı yerlerinde örf - âdet hukuku caridir. Meselâ, Ege'nin Alevî Türkmenleri (Tahtacılar) yazısız miras hukukuna sahiptirler. Bu hukuka göre, mirasçılar "tereke" yi "ok atarak" pay ederler. Bu muameleye "ok atma" denir. Kadın erkek ayırmaksızın, miras kalan menkul ve gayrimenkul malları mîsavi parçalara ayırırlar. Faraza dört mirasçı olsun. "Ok" adı verilen dört tane ağaç kazık hazırlanır; herbirinin üzerine bu dört mirasçının ismi yazılır veya işareti, alâmeti konur. Yabancı, tarafsız bir ihtiyar, bu dört ok'u bakmadan alır. İki avucunun içinde tutar ve ellerini arkasına kavuşturur. Görmeksizin, okları birer birer menkul ve gayrimenkul hisselerine bırakır. Bazan küçük bir çocuğa "ok attırılır". Herkes kaderine razı olur. Olmayan kasabaya iner, mahkemeye başvurur. Fakat bu hal vaki değildir.

Sosyal antropoloji çalışmaları, yeni kodifikasyonlara, hukukî tedvinlere imkân hazırlayabilir. Hazır elbise misali tercüme kanunlar ve bambaşka içtimai vicdanların belirtisi hukukî metinler yanında, biraz da kendimize dönelim. Fakat hukuk fakültelerimizde değil sosyal antropoloji okutmak kültür dersleri bile bir kenara itilmiştir. Hukuk tarihi kaldırılmış, hukuk felsefesi ve sosyolojisi seçimlik ders haline getirilmiştir. (Bu mülâhazamız yalnız İstanbul Hukuku için variddir.)

Kaşgarlı Mahmud. "Dîvanü Lügat - it - Türk" ünde, 'ok' u tarif ederken bu müesseseyi de güzelce açıklıyor: [Ok : paylar ve toprak hisseleri

Primitif (İbtidai) Cemiyet Meşhuru :

Antropolojide ibtidai kelimesinin kullanılması, o cemiyetlerin zaman bakımından ilk cemiyetler olduklarını veya diğer cemiyetlere nazaran daha aşağı olduklarını göstermez. Bildiğimiz kadarıyla ibtidai cemiyetler, bizimki kadar eski ve uzun bir tarihe sahiptirler ve medeni cemiyetlerden bazı sahalarda geri, bazı sahalarda nisbeten ileridirler. Kelime biraz haysiyet kırıcıdır. Fakat teknik tâbir, ilmi istilâh olarak kullanılmağa başlanmıştır. Nüfusu az, küçük bir sahada meskûn ve içtimai temasları az olan cemaatler için kullanılan bir tâbirdir. Daha ileri cemiyetlere kıyasla basit bir teknoloji ve iktisadiyat ve az ihtisaslaşmış bir içtimai fonksiyona sahiptirler. Edebiyatın yokluğu, sistematik bir sanat, ilim veya teolojinin mevcut olmayışı da buna ilâve olunabilir.

üzerine üleşmek için atılan ok, çekilen kur'a, mirasta düşen pay demektir. "Ankar bir ok tegdi = ona mirastan bir pay düştü" mânasına gelir.] Anlaşıyor ki, Kaşgarlı'nın yaşadığı devirde ve hattâ daha önceleri Türk içtimai muhitinde, teamül hukuku, mirasçıların terekeyi paylaşmaları için "ok atmaları" gerektiriyordu. En azından bin senelik zaman farkına ve Türkistan'la Ege sahilleri arasındaki korkunç mekân engeline rağmen, mirasın bölüşülmesinde carî olan bu "ok atma" âdeti, bugün halâ Edremit ve Aydın Alevi Türkmenlerinde tatbik edilmektedir.

Eski Türk'lerde "ok" aynı zamanda bir dâvet timsaliydi. Hun, Göktürk ve diğer Türk devletleri hakanları, kabilelerini harp veya başka bir sebeple bir yere toplamak istediklerinde, onlara "ok" gönderirlerdi. Bu, dâvet mânasına gelirdi. Gök Türk kitabelerinde, Bilge Kağanın 714 senesindeki Beş-Balık seferinden bahs olunurken "Okıgılı kelti, yâni okunmuş, ok gönderilmiş olanlar, çağırılan imdat kuvvetleri geldi" denilmektedir. (Dr. Osman Turan, *Eski Türklerde Okun Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması*, *Belleten*, sayı: 35, sf. 308.) *Divanü Lügat - it - Türk'te* de "okumak", dâvet etmek mânasına geliyor. Anadolu'da Yörükler, Türkmenler ve birçok köyler halkı, düğüne, sünnet düğününe "dâveti", "okumak" kelimesi ile ifade ederler. (Falan okundu = falan dâvet edildi) demektir. Kendisine "oku" veya "okuntu" adı verilen bir "mendil, çevre, yazma, poşu veya yağlık" gönderilen kimse, 'okunmuş', yâni düğüne dâvet edilmiş, çağırılmış oluyor. Anlaşıyor ki, zamanla "ok" kelimesi "oku veya okuntu" haline gelmiş.

Osmanlılarda da aynı tâbirleri buluyoruz: "Sultan Alâaddin dahi Osman Gazi'yi okıdı, getürdi..." (*Âşıkpaşazade, Tevârih - Âl - i Osman, Atsız neşri*, sf. 97) Aynı müverrih, Murad Han Gazinin, oğlunu Germiyan oğlunun kızı ile evlendirmesini şöyle naklediyor: "Esbâbı tamam olmdı. Etrafın beglerine okıyıcılar göndürdiler. Karamanoğluna ve Hamidoğluna ve Menteseoğluna ve Sarı Hanoğluna ve Kastamonıda İsfendiyara ve Mısır Sultanı dahi okudılar. Ve kendü vilâyetinde olan sancak beglerini de okudılar..." (*Âşıkpaşazade, aynı eser*, sf. 130).

İbtidai halklarla şahsî temas, tekâmül nazariyesinin son derece güvendiği, “primitif” ve “medenî” zihniyet arasında farzolunan farkları asgariye indirmiştir. Muayyen ruhi ve fizyolojik farklara rağmen, (muh-telif insan grupları arasında tamamiyle mevcut bulunabilen içtimai fark-lar, sınıf farklılıkları gibi) yapılan tedkikler, ibtidaî ile medeni insan ara-sında büyük, mutlak bir fark olduğuna dair nazariyeyi tekzip etmekte-dir. Primitif (ibtidai) kelimesi, sadece bir edebî kolaylık meselesidir.

Boas, suallerden yılmış görünen ibtidaînin bu halinin, zihni kifa-yetsizlikten değil, ilgi duymadığı konudan mütevellit olduğunu belirtir. Konuya ilgi duydukları takdirde zihni faaliyetlerinin yükseldiği görülür. İngiliz Kolumbiya’sı Yerlileri arasında yaptığı müşahadelerde Boas, karı-şık mübadele sistemlerinin ustalıkla idare edildiğini gördü. Servetlerini ve içtimai mevkilerini arttıracak şekilde, mülklerin sistematik dağılımını plânladıklarını müşahade etti. Bu plânlar basiret ve büyük gayreti gerek-tiriyordu. Malinowski, primitif halklar arasında, dinî ve sihrî tatbikatın, hayatın tamamı demek olmadığını belirterek, ibtidaîlerde de ruhî ve iç-timai hayatın oldukça mudil olduğunu teyid etmiş oluyordu.

Mutlak manâda “ibtidai” yoktur. En medeni kabul edilenlerin bile zaman zaman totemleri, putları, tabuları, taassupları, tuhafıkları, basit, ibtidaî düşünceleri olagelmıştır. Totemia, putun manâsızlığını, zihniyetle-rinin saçmalığını yüzlerine söyleyebilecek cesareti kendinde bulan bir kafayı, medeniyet ve ilerilik adına parçalamakta bir an tereddüt göster-meyen, “medenî” sıfatlı cemiyetler varolmuştur, halen vardır ve ileride de olacaktır. İnsanoğlu kendi yaptığı, kendi yarattığı puta, türlü saik-lerle tapmağa devam edecektir. Bu itibarla Afrika, Amerika, Avustralya’daki bazı yerli kabilelere “*primitif (ibtidai)*” sıfatını, kendimize de “medenî” vasfını mutlak manâda yakıştırmaya hakkımız yoktur.

Sosyal antropolojinin — tekâmül etmiş haliyle —, münhasıran ibti-daiileri incelemesi, müesseselerin nisbeten basit ve daha az mürekkep ha-lini kolayca ortaya çıkarmak, içtimai bünyeleri, cemiyetleri idare eden prensipleri kavramak içindir. Bu husus yukarıda daha geniş şekilde açık-lanmıştı. Diğer mühim husus da “ibtidai” cemaatlerin hızla değişmeleri ve hemen tedkik edilmeleri zaruretidir. Aksi halde hiçbir zaman tedkik edilmeyeceklerdir.

Çok sayıda ibtidaî cemiyet vardır. Bunları tedkik işi uzun zaman al-dığından ve sosyal antropolog sayısı az olduğundan, pek azı araştırıl-mıştır. Son zamanlarda daha ileri cemiyetlerde de sosyal antropoloji araştırmaları yapılmıştır. İrlanda, Japonya, Çin, Hindistan, Meksika, Ka-

na'da ve A. B. D. de Amerikalı veya orada yetişmiş sosyal antropologlar tarafından tedkikler yapıldı. Son birkaç yıl içinde, Oxford Sosyal Antropoloji Enstitüsü araştırmacıları, Hindistan, Türkiye ve İspanya köy cemaatlerinde, Kuzey Afrika Bedevî Arapları arasında ve İngiliz köy ve şehirlerinde araştırmalarda bulundular.

II — Sosyal Antropolojinin Tarihçesi :

Antropoloji — sosyal antropoloji onun bir koludur —, ondokuzuncu asırda farklı bir ilmi konu olmağa başlamıştır. Aristo'dan Herodot'a, Kaplan Cook ve Locke'a kadar, bütün filozof ve seyyahların eserlerinin antropoloji tarihinde yeri vardır.

Meşhur Fransız mütefekkeri Montesquieu (1689 - 1755), 1748 de yazdığı "De L'Esprit des Lois" isimli meşhur eserinde, bir cemiyetteki müesseselerin karşılıklı münasebet halinde olduğunu söylüyordu. Hukukî müesseseler bir halkın yaşadığı tabii muhitte, ekonomiyle, nüfusla, o halkın inançlarıyla, örf-âdetleriyle, terbiye ve mizaçlarıyla ilgileri gözönüne alınarak anlaşılabilir. "Kanunlar" kelimesinden, "eşyanın mahiyetinden çıkan zarurî münasebetler"-i anlıyordu. Cemiyetin "mahiyet"i ile "prensibi" arasında tefrik yaptı. Mahiyeti, onun mevcudiyeti, prensibi fonksiyonudur. Cau çalıştıran hususî bünyesi ile diğer beşerî heyecanlardır. Böylece, bir içtimai bünye ile, onun içinde muamele gören kıymetler sistemi arasında ayırım yapıyordu. Bu mesele bugün dahi sosyal antropolojiyi meşgul etmekte, görüş ayrılığı yaratmaktadır. Sosyal antropoloji ibtidai halkların cemiyetlerini ve kültürlerini tedkik eder. Kültür meselelerinin tedkiki, tarih ve psikoloji vasıtasıyla, cemiyet meseleleri sosyoloji vasıtasıyla şekil alır. İkisi de mühim olmakla beraber, bünye tedkikleri daha önce yapılmalıdır.

Mecmu içtimai bünye, yani belli bir cemiyetin bütün bünyesi, tali bünye veya sistemlerden mürekkeptir ve biz onun akrabalık sistemi, iktisadi sistemi, dinî sistemi ve siyasi sisteminden bahsedebiliriz. Bu sistemler veya bünyeler içindeki içtimai faaliyetler, evlenme, aile, piyasa, kabile reisliği gibi müesseseler etrafında teşkilâtlanmıştır. Bu müesseselerin fonksiyonlarından bahsettiğimizde, bünyenin muhafazasında oynadıkları rolü kasederiz.

2) Bu fikirler, Montesquieu'den üç asır önce, Tunuslu bir Arap tarihçisi ve sosyoloğu İbni Haldûn tarafından ifade edilmiştir. (Bk. Prof. Fındıkoğlu'nun bu husustaki kitap ve makaleleri ve Prof. H. Ziya Ülken'le birlikte yazdığı İbni Haldun kitabı).

Durkheim, sosyal antropolojinin gayesini, içtimai bünyelerin sınıflandırılması ve fonksiyonel tahlili olarak düşünüyordu. Bu görüş tarzı, Durkheim'in muakipleri tarafından savunulmuştur. Aynı görüş bugünkü İngiliz Antropolojisinde ve Almanya'daki formel sosyoloji geleneğinde temsil edilmektedir. Diğer taraftan, Tylor ve etnolojiye meyli olan diğer sosyal antropologlar, onun gayesini kültürlerin sınıflandırılması ve tahlili olarak düşünüyorlardı. Bu görüş Amerikan antropolojisinde uzun zaman hâkim zihniyet oldu. Dikkatlerini teksif ettikleri Amerika Yerlilerine dair yaptıkları tedkikler, onları içtimai bünyeden ziyade, kültür tedkiklerine götürmüştür.

Cemiyetle, kültür içiçe girmiştir. İkisi arasındaki farklılık, incelenen vakıa tarafından gizlenir. Bir insanın atalarına hürmet gösterirken yaptığı kültürel veya örf - âdete dayanan faaliyetler, meselâ kurban kesmesi, aile veya akrabalık bünyesi ile çok yakından ilgilidir.

Montequieu'den sonra Fransa'da sosyal antropoloji hamlesi, D'Alembert, Condorcet, Turgot ve umumiyetle Ansiklopedistler ve Fizyokratlar yoluyla Saint - Simon'a (1760 - 1825) ulaştı. Saint Simon, ilk defa bir cemiyet ilminin lüzumundan bahsetmiştir. Saint Simon, ihtirashî bir şekilde ilim ve terakkiye inanıyor ve herşeyin üstünde içtimai münasebetlerin müsbet bir ilmini kurmayı arzu ediyordu. İlim adamlarının mefhumları değil, vakıaları tahlil etmeleri gerektiğini söylüyordu. Muakipleri sosyalistler ve kolektivistlerdi. En meşhur şakirdi, sonraları onunla mücadele eden Auguste Comte (1798 - 1857) tur. Bütün ilimleri içine alan, onlara kubbe vazifesi görecek olan, külli bir cemiyet ilmi (sosyoloji) teklif eden Comte, Saint Simon'dan daha sistematik bir mütefekkiridir.

Bu yazarlardan gelen Fransız felsefi rasyonalizm cereyanı, daha sonra Durkheim'in, talebelerinin ve Lévy - Brühl'ün yazılarıyla, İngiliz antropolojisine kuvvetli şekilde renk verecektir.

İngiltere'de, İskoç ahlâk felsefecileri olan David Hume (1711 - 1776) ve Adam Smith (1723 - 1790), cemiyetlerin tabii sistemler olduklarını söylüyorlardı. Bu demekti ki, cemiyet, Hobbes ve Rousseau'nun iddia ettiği gibi, bir içtimai mukaveleden değil, insan tabiatından doğar. Bu mânâda tabii ahlâk, tabii din, tabii hukukdan bahsediyorlardı. Onlara göre, tabii sistemler ve uzviyetler olarak görülen cemiyetler, kartezyen akılcılığın metodları ile değil, tecrübi ve endüktif (istikrai) usulle tedkik edilmelidir. Bu görüşe rağmen kendileri nazariyatçı fikir adamları idiler ve bugün sosyolojik kanunlar denilecek olan, umumî prensipler adını ver-

dikleri nazariyelerin formüle edilmesiyle ilgilendiler. İlerleme ve tekâmül adını verdikleri hudutsuz bir gelişmeye ve ona ait kanunlara inanıyorlardı. Bu kanunları keşfetmek için, Comte'un sonraları mukayeseli metod adını vereceği usulü kullandılar. Bazılarının diğerlerinden daha yavaş ilerlemesine rağmen, tekâmüle doğru tedricî, fakat devamlı ilerlemelerinde bütün halklar aynı yol boyunca gidiyor, aynı safhalardan geçiyordu ve insan tabiatı her yerde ve bütün zamanlarda esas olarak aynı oluyordu. Aynı şartlarda ve aynı kültür seviyesinde bulundukları zaman, atalarımızın, Amerika kıızılderililerinin ve diğer ibtidaîlerin hayatını yaşamış olmalarının icabettiği farzohınabilirdi. Dugald Steward, bu vetireyi nazarî veya tahmini tarih olarak vasıflandırdı. Bir nevî tarih felsefesi idi.

Cemiyetlerin mahiyetini, kültürlerin esasını, müesseselerin ilk şekillerini anlamak gibi ilmi endişeler yanında, müstemlekecilik ve misyonerlik gayretleri, insanîyetçilik görüşleri de sosyal antropolojinin ilerlemesine yardımcı olmuştur.

Tanınmış ilk antropologlardan James Cowles Prichard, ondokuzuncu asrın başlarında, muhtelif ırkların ilmi bilgisini insanlığın hayrına ve iyiliğine kullanmak isteyenlerden biriydi. The Naturel History of Man (1843) isimli eserinde, İncil'de belirtildiği şekilde, Allahın bütün insanları aynı kandan yarattığı inancını, muhtelif halkların tabii ve manevî hususiyetlerine dair, tecrübi bir tedkik neticesi elde edilen delillerin, teyid edip etmediğini ele aldı ve bütün farklara rağmen, beşer cinslerinin temelinde benzerlik olduğu neticesine vardı. Prichard'ın alâkası, reformcu Buxton ve Hodgkin'in müstemleke halklarının şartlarını öğrenme isteği ile insan sevgisi sahasında birleşince, 1837 de "Yerlileri Koruma Cemiyeti" kurulmasına sebep oldu. 1840 larda Amerikan Etnoloji Derneği, Paris Etnoloji Derneği, Londra Etnoloji Derneği kuruldu. Londra Etnoloji Derneği kurucuları, insanın sistematik tedkikine yardımda bulunabilecek seyyah ve memurlara bir rehber olmak üzere, aşiri örf ve âdete dair bir sual listesi ve yabancı halklara ve memleketlere dair tasvirlerden, lisanî tarihî tedkik ve düşüncelere kadar yazıların yer aldığı bir dergi neşrettiler.

Geçen asrın etnologları, insan nevinin küllî bir tarihini hazırlamak niyetinde idiler. İnsanların kültürel başarılarının muazzam çeşitliliği ve öğrenilebildiği kadarıyla tarihleri, bugün İngiltere'de Etnoloji denilen disiplinin salâhiyet sahasına girer. Halkların, sanatlarını ve örf - âdetlerin dağılışı, Etnografi adı altında öğretilmektedir. Etnoloji, maddî kültürün tedkikiyle uğraşmağa temayül ediyordu. 1920 lere kadar İngiltere'de kendilerine etnolog diyenlerin, dikkatlerini halktan ziyade maddî eşyaya

verdikleri bir hakikattir. Tenkidlere, “eşyanın tedkikinin arkasında, eşya-yı yapan insanın tedkiki vardır” şeklinde mukabele ederler.

Sosyal antropoloji, sosyoloji teorisinin ışığı altında, nazariyatçı antropologlar tarafından tahlil edilen beşer cemiyetleri hakkındaki bilginin çoğunu temin eden Etnografya ve Etnolojinin içine kök salmıştır. Fakat, bu asrın başlarında sosyal antropologlar tarafından ciddi saha araştırmasına başlanıncaya kadar, sosyal antropoloji, etnografik ve etnolojik bilgiyi (kendisi için), kendisi temin etmeğe muvaffak oldu ve ihtisaslaşmış etnografik ve etnoloji (sıkı tarihi bağlara sahip bulundukları tabii antropoloji ve tarih öncesi arkeolojinin aksine), birkaç üniversitenin derslerinde ayrı olarak öğretilmesine rağmen, sosyal antropolojiden sadece tatbikatta farklıdır.

On dokuzuncu asrın ortalarına doğru müstemlekeci zihniyetin “antropoloji” si başkaydı. Bu ilim, tabii ilimler kadar kat’i neticelere sahip olacaktı ve beşerî gelişmenin ve insan tabiatının küllî kanunlarını doğrudan doğruya keşfetme gayesini taşıyacaktı. Bir defa bu kanunlar bilinince, beşerî işleri ve bilhassa Avrupa’lı olmayan halkların Avrupa’lı idarecilerle münasebetlerini düzenlemek için kullanılacaktı. Bu suretle antropoloji gayri ilmi bir safhaya giriyordu.

İngiltere’de, beşer gelişmesini inceleyen bu kat’i ilmin en tanınmış temsilcisi, yeni kurulan Londra Antropoloji Cemiyetinin kavgacı başkanı Dr. James Hunt idi. Eski etnologların insan sevgisinden hoşlanmayan Hunt, peşin ırk hükmüne sahipti. Kafatası ölçüsünü esas alarak zencilerin altında ve üstünde altı kadar ırk olduğuna, kendisini ve başkalarını inandırdı. Hunt’un Londra Antropoloji Derneği 1863 ve 1865 arasında on birden, beşyüz üyeye yükseldi. Sonunda birbirleriyle ve zenci esaretini kaldırmak isteyenlerle, misyonerlerle, insanseverlerle anlaşmazlıklara düştiler. Anlaşmazlık aşlında ilmi olmaktan ziyade siyasi, dinî ve manevî idi. Konuya itibar, sosyal antropolojiye bir buluş getirmediler. Sadece ibretli bir merhale hazırladılar. Yaşayan ibtidailere, beşer tekâmülünde ilk safhalardaki yaratıkların fosilleri gözüyle bakıyorlardı. Hunt, arkadaşı Kaptan (sonra Sir ünvanını alıyor) Richard Burton ve rasyonalist Winwood Reade, aşağı gördükleri ırkların tabii maduniyetine inanıyorlar, onları idarede müstemleke idaresine meşruiyet vermek için sözde ilmi zemin hazırlıyorlardı. Darwin’in tekâmül nazariyesi de, dünya halkları arasındaki içtimai ve manevî farkları araştıran yeni tatbikatı teşvik etti.

Küllî tekâmül felsefesinin bellibaş muarızlarının fikirleri, kısmen müşahade, kısmen de teolojik ortodoksluğa dayanıyordu. En tanınmış

temsilcileri Dublin Başpiskoposu Whately ve Argyll Dükü idi. İnsanın menşesindeki halinin, zamanımızda yaşayan ibtidai haklarmkinden çok daha yüksek olduğunu iddia ediyorlardı. Haşin bir tabii muhit içine düşüklerinden soysuzlaşmışlardı. Kendi kendilerine tekâmül etme vasıta ve saiklerini kaybetmişlerdi. Böylece İncil'in ve Adem'in orijinal mükemmelliğine dair teolojik doktrinin beyanı muhafaza olınabiliyordu. Bugün bu meselenin antropoloji ile alâkası yoktur.

Darwin, Tierra del Fuego'ya yaptığı ziyarette, sahilde gördüğü bir grup Fuego'luya bakarak acele neticeler, külli hükümler çıkarıyor. Onları atalarına benzetiyor. Ağızları köpürmüş, saçları dağınık, vahşi görünüşlüydüler. Düşmanlarına işkence yapmaktan hoşlanıyor, istemedikleri çocukları doğar doğmaz öldürüyor, karılarına esirler gibi muamele ediyor, terbiye bilmiyorlardı. Darwin bunu 1871 de neşretti. Tierra del Fuego'yu Darwin'den önce ziyaret eden W. P. Snow, "the Journal of the Ethnological Society of London" da, 1861 de neşrettiği makalede, Fuego'lular hakkında Darwin'in dediklerinin tam aksini söylüyordu. Snow'a göre Fuego'lular pis ve dağınık saçlı olmalarına rağmen, hoş görünüşlü insanlardı. Kadınlarının gösterişsizliği göze çarpıyordu. Çocuklarına çok düşkündüler. Zenaat eserlerinin bazıları san'atkârâne yapılmıştı. Bir çeşit mülkiyet hakkı tanıyorlardı.

Darwin'in tasviri ondokuzuncu asır ortalarına doğru inşa edilmeğe başlanan "primitif insan" tablolarından biriydi. Asrın başındaki insafli etnologların çizdiği tablodan farklıydı, romantik "asil vahşi" tablosunun tam aksi idi. Asil vahşi ile Avrupalı centilmenin ideallerinin ilgi çekici bir terkibi, daha sonra Edgar Rice Burroughs'ın hayalinde meydana çıktı. Onun asil vahşisi Tarzan, bir İngiliz asilzadesi olup çıkar. Herbert Spencer ve Sir John Lubbock (Lord Avebury), iptidai halkların aşağıdaki hususiyetler arzettiklerini göstermeğe çalıştılar.

Fuego'lular arasında uzun müddet yaşayan E. Lucas Bridges, Uttermost Part of the Earth (1948) isimli eserinde, Darwin ve Snow'dan farklı haberler veriyor. Bu asırda, kendi müşahedelerini ortaya koyan seyyahların böyle birbiriyle çatışan haberleri arkasındaki hakikati bulup çıkarmak, sosyal antropologların esas işi oldu. Böyle yaparak, geçmişin tekâmülcü doğmasının büyük kısmını iptal etmek zorunda kaldılar. Meselâ, Marx ve Engels'in istinat ettikleri ve eserini şöhrete ulaştırdıkları L. H. Morgan (1818-1881) da gayri tarihî, gayri ilmi bir doğmaya sahipti. 1877 de neşrettiği Ancient Society isimli eserinde, başlangıçtaki bir vahşet halinden, medeniyete ulaşan insanın, içtimai tekâmülünün bütün seyri hak-

ında dikkatle hazırlanmış bir şema üzerinde duruyordu. Bu safhaları, muhtelif maddî, teknik ve müessesevî kriterlerle belirtti ve geçmiş ve bu günkü bütün cemiyetleri teklif ettiği kategorilere sokmağa teşebbüs etti. Farklı kültürlerle mensup halkları birlikte sınıflandırıyordu. Bundan başka, evlenme ve aile müessesesinin başlangıçtaki bir promisküite (serbest cinsi münasebet) halinden, medenî monogam (tek karılı) evlenmeye kadar, onbeş kadar safhadan geçerek geliştiğini söylüyordu. İlk safhaların, onun zamanında yaşayan iptidai halklar arasında mevcut bulunduğunu, akrabalara bitap ediş, onları isimlendiriş şeklinden bunun istidlâl olunabileceğini iddia ediyordu. Ona göre, orijinal promisküite hali, erkek ve kız kardeşler arasında grup çiftleşmesi şeklini doğurmuş ve ilk gerçek aile olarak "cemaate ait aile" dediği tipi hasıl etmişti.

Bu neticeyi, Havai yerlilerinin dayı, hala ve teyzeleri, baba ve anneler gibi aynı tâbirle anmalarına dayanarak çıkarıyordu. Bütün erkek ve kız yeğenler, erkek ve kız kardeşler için kullanılan tâbirle anılıyordu. Morgan'ın düşündüğü gibi bundan, erkekler devamlı olarak kendi kız kardeşleri ile evleniyor, elbette o takdirde bir kimsenin babası, aynı zamanda dayısı oluyor neticesi çıkarılabilirdi. Şimdi böyle bir istidlâlin gayri ilmi ve şüpheli bir netice çıkarma olduğu bilinmektedir ve bir zamanlar bütün dünya üzerinde böyle bir halin hâkim ve cârî olduğu hususunda mutlak bir delil teşkil etmemektedir. Bugünkü İngiltere'de bile, bir tek kelime bir çok akrabalık mefhumunu birden ifade etmektedir. Meselâ, *Uncle* (amca, dayı, enişte), *Aunt* (hala, teyze, yenge). Morgan gibi peşin hükümlerle, acele istidlâllere gitsek, İngiliz cemiyeti hakkında, aile müessesesi ile ilgili yanlış hükümlere varmış oluruz.

Morgan'a göre, çiftleşmenin ilk şekillerinde bir çocuk kendi anasını bilecek, fakat babasını tanımayacaktır. Halk, matriyarkal (mâdersâhi) gruplara ayrılarak, nesil, kadınlar vasıtasıyla hesaplanacaktı. Halbuki, erkeklerin birkaç kadınla evlendiği bazı cemaatlerde, türlü sâiklerle nesil kadınlar yoluyla — çocuklar babalarını bildiği halde — hesaplanmaktadır.

Promisküite ve grup çiftleşmesi, Morgan'a göre, "barbar ailesi" ni doğuran ferdî çiftleşmeye yol açmıştı. Onun yerini poligami (bir adamın bir kaç kadınla evlenmesi) almıştı. Bu hal yaşlı erkek veya patriyark'ın (pedersâh'ın) ehemmiyetini perçinledi. Nesil erkekler yoluyla takip edilerek, patriyarkal (pedersâhi) aile meydana geldi. Nihayet, hususî mülkiyet mefhumunun başlamasıyla ve onu gerçek hususî vârislere nakletmek arzusuyla, medenî, monogam (tek karılı) aile teşekkül etti. Bugünkü aşiretler arasında bile bu hükmü cerheden hususlar vardır. Türk aşiret-

leri (Türkmen, Kazak v.s.), Arap bedevileri ve Fars aşiretlerinde, pederşahi aile münasebetleri ile, kuvvetli hususî mülkiyet arzı ve bağları bir arada bulunmaktadır. Bu vakıa, Morgan'ın, hususi mülkiyetin monogam aile ile birlikte doğduğuna dair nazariyesini yalanlamaktadır.

Morgan, bütün aile şekillerini promisküite temeline istinat ettirmektedir. Bu safha için elde hiç bir delil yoktur. Fakat Morgan, elbette delil bulunabileceğini ifade ederek, bu güçlüğü bir kenara itmiştir. Ashında böyle bir hal, vukua gelmemiştir. Malinowski, ibtidaîler arasında yıllar süren müşahedelerine dayanarak bunu göstermektedir³. Herşeye rağmen ilk tekâmül nazariyeleri, sosyal antropolojinin gelişmesine yardımcı olmuştur⁴.

Morgan ve onun gibi tekâmül nazariyesine bağlı olan Mc Lenman ve Tylor, ibtidaî halklara ait malûmatı toplayıp, sistematik bir şekle sokmuş ve sosyal antropolojinin esaslarını kurmuşlardır. Kendilerinden önceki feylesoflar gibi, içtimai müesseselerin tedkikini teemmül'e (spekülasyon) dayandırıyorlardı. Bunu, tecrübî ve mukayeseli metodu kullanarak da yapabileceklerini düşünüyorlardı. Bu metod, ahlâk felsefecileri tarafından, farazi veya tahminî tarih adı altında kullanılmıştı. Comte tarafından, Cours de Philosophie Positive (1830) isimli eserinde, onun yeni ve daha kat'î tarifi verildi. Daha sonra modern antropoloji tarafından, historisizmi olmaksızın, fonksiyonel metod olarak kullanılacaktır.

Comte'a göre, Saint Simón'un ve kendisinin içtimai hâdiseler dizisi (siyasî, iktisadî, dinî, ahlâkî v.s.) dediği çeşitli içtimai hâdiseler arasında, fonksiyonel bir münasebet vardır. Bu dizilerin herhangi birinde vukua gelen değişmeler, diğerlerinde de bunlara tekabül eden değişmeleri doğurur. İçtimai hâdisenin bir nev'i ile diğeri arasında mütekabiliyet ve karşılıklı münasebetlerin kurulması, sosyolojinin gayesidir. Bunu da birlikte değişmeleri ele alan mantık metodu ile yapar. Çünkü içtimai hâdiseler, içindeki basit mütehavvillerin tecrid olunamıyacağı kadar karışıktır.

Bu metodu kullanan o zamanki ve sonraki müellifler, içtimai müesseselerin menşei ve gelişme kanunlarını göstermeğe çalışıyorlardı. Bunu şu şekilde hülâsa edebiliriz : serbest cinsî birleşmeden, tek karınlığa — ki

3) Bronislaw Malinowski, Sex and Repression in Savage Society, London, 1961, sf. 3-4 ve devamı.

4) Darwin'in, maymundan medenî insana ulaşan tekâmül nazariyesi, memleketimiz tahsil müesseselerinde maalesef, ilmi kanun kat'iyetiyle okutulmaktadır.

bunun tenkidini yukarıda verdik —, komünizmden mülkiyete — bunu da ibtidailerin iktisadiyatını incelerken ele alacağız —, statüden mukaveleye, göçebelikten sanayie, teolojiden müsbet ilme, animizmden monoteizme doğru tekâmül.

Tekâmülcülerden J. F. Mc Lennan (1827-81), grup dışı, kabile dışı evlenme meselesi üzerinde durdu ve bu âdet için, bugün sosyoloji ve sosyal antropoloji edebiyatına geçmiş olan, “ekzogami”, kelimesini buldu. Bu âdetin menşeiini şöyle izah ediyordu : iptidai kabileler kız çocuklarını büyük bir yük addettikleri için onları öldürüyorlardı ve bu yüzden karılarını başka gruptan seçme zorunda kalıyorlardı. Bu izah tarzı, tekâmülcü muhayyilenin tipik bir örneğidir. Mc Lennan, muhtelif kabileler ve kalanlar arasında meydana gelen evlenme münasebetleri ile, dinî totemizm arasında ilgi kurmağa çalıştı.

Üniversite’de ilk sosyal antropoloji kürsüsüne sahip profesör sıfatıyla, Sir James Frazer (1854-1941), açılış dersinde, sosyal antropolojinin iptidai insan hakkında, mutlak mânada söyleyecek herhangi bir şeyi bulunmadığını iddia ediyordu. Hiç bir şey bilmiyordu ve muhtemelen hiç bir zaman bilemeyecekti. Binlerce, milyonlarca senenin içinden, mevcut vahşilerin müesseselerine döne döne inmek, muhayyilenin uçuşu olarak kıymet taşıyabilirdi, fakat bir ilim eseri olarak kıymetsizdi.

Frazer, bütün cemiyetlerin üç tekâmül safhasından geçtiğini düşünüyordu : sihir, din ve ilim safhaları. Comte’ın “üç hal kanunu” na çok benzeyen bir nazariyedir ve büyük bir kıymet taşımaktadır. Sihri, dinî ve ilmi olarak dünyayı anlama yolları, ferdi ve içtimai tekâmülün muhtelif seviyelerinde, bu sırayı bozar şekilde, ferdi ve içtimai zihniyet ve vicdanlarda bir arada bulunabilmektedir. En ileri cemiyette dinî inanç ve sihri düşünce, ilmi düşüncenin yanında barmabilmektedir. Tylor, kendi zamanında Avrupa’da, tahsilli ve hattâ ilim mensubu halk arasında bile spiritüalizmin gelişmesinden yakmıyordu. İlim adamı A. R. Wallace, “tamamiyle inandığı” bir medyumu, şair Tennyson’a nasıl tavsiye ettiğini kaydeder. Öte taraftan, Malinowski, iptidai halklarda dinî ve sihri tabikatin, hayatın tamamı olmadığını söylüyordu.

Ondokuzuncu asrın tekâmülcü nazariyeleri iki istikametten (*diffüzyonist ve fonksiyonel nazariyeler*) hücumu uğradı. Diffüzyonist (kültürlerin yayılacağına, ıktibas olunduğuna inanan) antropologların tenkidi şöyledir : kültürler ekseriya ıktibas olunur. İçtimai imkân ve beşer tabiatına bağli olarak, muhtelif cemiyetlerde, kendiliğinden meydana çıkmazlar. Teknoloji, san’at, düşünce veya örf - âdet’e ait bir keşif, bir buluş, muhr-

teelif zamanlarda ve muhtelif yerlerde bir çok halk tarafından müstakil olarak değil, fakat tarihin muayyen bir ânında, bir yerde ve bir halk tarafından meydana konulmuş ve bu halktan diğer halklara, tamamen veya kısmen yayılmıştır. Çok az sayıda mühim kültürel gelişme ve dağılma merkezi var olmuştur. Diffüzyonist antropoloji Amerika'da hâlâ hâkim vaziyettedir.

Fonksiyonalistlerin, evolüsyonistleri (tekamülcüleri) ve diffüzyonistleri tenkidi şöyledir : her ikisinin de kültürleri, müesseseleri yeniden tertip etmeleri tahmine dayanmaktadır ve içtimai hayatı mazi vasıtasıyla izaha çalışıyorlar. Bir tayyarenin veya insan vücudunun nasıl çalıştığını, mekanik ve fizyoloji kanunlarının ışığında anlayabiliriz. Bu hususta tarihî malûmata ihtiyaç yoktur. Bir lisan, gramer bakımından, fonetik ve semantik bakımlardan tedkik edilebilir. Kelimelerin tarihçesini bilmeğe ihtiyaç yoktur. Kelimelerinin tarihi lengüistiğin diğer bir koluna (filoloji) aittir. İbtidai cemiyet tedkiklerinde sosyal antropoloğun vazifesi, müesseselerin, ait bulundukları içtimai sistemlerdeki fonksiyonlarını (vazifelerini) keşfetmektir.

Sosyal antropologların dikkatini fonksiyonel tahlile doğru çeken iki meşhur müellif. Herbert Spencer (1820-1903) ve Emile Durkheim (1858-1917) dir. Durkheim sosyal antropoloji üzerinde büyük tesir sahibidir. Durkheim'ın görüşlerini şöyle hülâsa edebiliriz : ferdi şuurların dışında ve onlardan ayrı olarak mevcut olduklarından, içtimai hâdiseler, ferdi psikolojiyle izah olunamazlar. Bir dilin konuşulduğu bir cemiyette doğan bir ferdin doğumundan önce o dil mevcuttur ve öldükten sonra da var olacaktır⁵.

Sadece, atalarının yaptığı ve torunlarının yapacağı gibi, onu konuşmak için öğrenir. Bu aym nizamın diğer hâdiseleriye olan münasebetiyle, yani bir içtimai sistemin parçası olarak ve o sistemi muhafaza eden fonksiyonlar vasıtasıyla anlaşılabilir olacak olan bir içtimai hâdisiye, sui-jeneri bir şeydir.

İçtimai hâdiseleri, umumilikleri, intikal kabiliyetleri ve zorlayıcılıkları karakterize eder. Umumiyetle, bir cemiyetin bütün üyeleri, aynı terbiye ve örf-âdet, dil ve ahlâka sahiptir ve hepsi de hukuki, siyasi ve ikti-

5) T. R. T. ve Türk Dil Kurumu mensupları doğmadan önce de Türk dili vardı, onlar öldükten sonra da, sinesinde açılan yaralara rağmen var olacaktır. Aksi halde Durkheim'in nazariyesi bir şey ifade etmeyecek, ferdi şuurun hâkimiyeti görülecektir.

sadi müesseselerin aynı umumî çatısı içinde yaşarlar. Bütün bu şeyler, nesilden nesile intikal eden, büyük zaman devrelerine mukavemet eden, az çok sâbit bir bünye teşkil ederler. Bu bir ruhi sistem değil, içtimai bir sistemdir ve ferdi şuurdan tamamen farklı, kollektif şura sahiptir. Bu görüş bir cemiyet doğması, kollektif şuur sultanı yaratmış, büyük adamın rolünü, ihtilâllerin yıkıcı, değıştirici tesirini izahtan uzak kalmıştır.

İngiliz antropologları tarafından şiddetle tenkid edilmiş olmasına rağmen, Durkheim'ın meslekdaşı Lucien Lévy-Bruhl (1857-1939) de İngiliz sosyal antropolojisine büyük çapta tesir etmiştir. İbtidai halkların inançlarını, mitlerini, fikirlerini, onların içtimai bünyelerinin bir in'ikâsı olarak görüyor, bunun bir cemiyetten diğerine bu yüzden farkettiğini düşünüyordu. Onların sistemleri nasıl teşkil ettiğini, "mistik iştirak kanunu" dediği mantikî prensibi göstermeğe çalıştı. Bu, Durkheim'unki gibi bünye tahlili idi. Fakat Durkheim içtimai faaliyetleri tahlil ederken, Lévy-Bruhl onlarla münasebeti olan fikirleri tahlil ediyordu.

İngiliz sosyal antropologu A. R. Radcliffe-Brown (1881-1955), Boasla birlikte içtimai hâdiselerin bünyevi ve fonksiyonel karşılıklı münasebetini keşfetmeğe çalıştı. Radcliffe-Brown, "insan cemiyetlerine tatbik edilen fonksiyon mefhumu, içtimai hayatla uzvi hayat arasındaki bir kıyasa dayanır" diyordu. Durkheim'ı takiben, bir içtimai müessesenin fonksiyonunu, o içtimai müessese ile, içtimai uzviyetin mevcudiyetinin zaruri şartları arasındaki uyuma olarak tarif eder. Böylece müesseseler, belli bir takım içtimai münasebetler dizisiyle, bütüne bağlı olan fertlerden ibaret bir içtınai bünye içinde, fonksiyon ifa eden şeyler olarak düşünülmektedir. Bünyenin devamlılığı, içtimai hayat vetiresi tarafından muhafaza olunur. Bir cemaatin içtimai hayatı, bünyesinin fonksiyon ifa etmesidir.

Fonksiyonel antropoloji, sosyal antropolojiyi etnolojiden ayırmakla kalmamış, fakat müesseselerin nazari tedkiki ile, ibtidai içtimai hayatın müşahedeye dayanan tedkikini bir araya getirmiştir. İçtimai sistemleri, sosyolojik kanunlara irca olunabilecek tabii sistemler olarak görmesi, fonksiyonalist antropolojinin zayıf tarafını teşkil eder.

Amerika'da Henry Schoolcraft'ın 1853 te yazdığı "The Indian Tribes of North America" isimli eseri, saha araştırmasının parlak bir nümunesiydi. Yaşıyan Amerikan antropologlarının eski neslinin çoğuna hocalık eden Franz Boas (1858-1942), Amerikan tedkiklerinde merkezî bir simadır. 1883-4 de "Baffin Land Eskimoları" nı tedkik için uzun ve yorucu bir seyahati göze aldı. Haşın ve oldukça yeknesak bir muhit içinde, mev-

cut kültür farklarının vüs'at ve karışıklığını görerek, coğrafi determinizme dair ilk fikirlerinin kifayetsiz olduğunu anladı. Bir kültür içindeki tefer-ruath ve mu'dil karşılık münasebetlere ve muhtelif halkların kültürel ve tarihî gelenekleri arasındaki bağlılığa dikkatini verdi. Radcliffe Brown'la birlikte, içtimâî hâdiselerin bünyevî ve fonksiyonel karşılık münasebetini keşfetmeğe çalıştı. İbtidailerdeki karışık mübadele sistemleri, ibtidailerin zihni melekelerinin oldukça kuvvetli olduğuna delâlet eder, diyordu.

Bu asrın başlarında zengin saha araştırması yapıldı. Edward Westermarek, Fas'a (1900); Rivers Güney Hindistan'a (1901-2) ve Malanezya'ya (1908, 1914); A. R. Radcliffe Brown, Andaman adalarına (1906); R. Thurnwald, Malanezya'ya (1906-9); C. G. ve B. Z. Seligman, Sudan'a (1909); G. Lindblom, Doğu Afrika Akamba'sına (1910) gittiler. Malinowski (1884-1942), 1914-18 harbi esnasında Trobriand Adalıları ile birlikte yaşadı. Zamanın Avrupa'sının saha antropologlarının en meşhuru idi. İngiliz antropolojisi, Radcliffe Brown'la, Malinowski'nin tesiri altında kalmıştır.

Bu asrın başlarında iki türlü sosyal antropolog tefriki yapılmıştır: biri saha araştırmacı; diğeri toplanan farklı malzeme ve malumatı sınıflandıran, tefsir eden armchair (koltuk, masabaşı) antropologu. İkinciler disiplini kurulmasında mühim rol oynadılar. Saha araştırmacılarının faaliyetlerine istikamet verdiler.

Türkiye'mizde fizikî (tabii) antropoloji bazı fakültelerde uzun zamandan beri okutulmakta olmasına rağmen, sosyal antropoloji çok yenisidir. İktisat Fakültesinin yabancı profesörleri "Prof. Kessler ve Prof. Rustow, adı zikredilmeyen bir sosyal antropolojiye, öğretimlerinde yer ayırmaya büyük ehemmiyet vermişlerdi. Bilhassa Prof. Rustow, Alman Volskunde'ciliğinden aldığı ilhamla, folklor ve etnografya hazinesi çok bereketli olan Türkiye realitesine, içindeki ilim adamlarının vermedikleri, veremedikleri bir ehemmiyetle bakıyordu. Bu maksatla, anketler tertip eylediği odasını, ziraî etnografya eşyası ile cihazlandırdığı malumdur".

"Bandan on sene kadar önce Prof. Mümtaz Turhan'ın teşebbüsü ile Edebiyat Fakültesi içinde bir "Sosyal Antropoloji" kürsüsü kurma meselesi ele alındı". Uzun mücadelelerden sonra kürsü kuruldu, ve bir Amerikalı profesör davet olundu. "Demek oluyor ki, bugünkü Türkiye'nin bir Üniversitesinin bir fakültesinde, Anglo-Amerikan modeline uygun bir sosyal antropoloji disiplini mevcut bulunmaktadır. Bu disiplinin ne nis-

bette Türk antropolojisi ile, bu arada Türk folklor ve etnografyası ve halk an'aneleri ile meşgul olduğu ayrı bir konudur".

III — İbtidai Halklarda İktisadi Müesseseler :

İktisadi antropoloji, sosyal antropolojinin en mühim koludur. İktisadi antropolojinin, modern iktisat nazariyesine vereceği çok şey vardır. Kapitalist sistemin felsefi temelini teşkil eden liberalizm, hodgâm, bencil, yalnız kendisini düşünen bir homoeconomicus (iktisadi insa-ı) dan hareket ediyordu. Bir içtimai müessese olan iktisat müessesesi, diğer içtimai müesseselerden, mânevi ve kültürel kıymetlerden böylece tecrid edilmiş oluyordu. Halbuki, nakdi ekonomiye geçmemiş, sanayileşmemiş, nisbeten daha basit ve geri iktisadiyatlarda ve bilhassa ibtidailerde görülen karşılıklı işbirliği ve içtimai yardım şuurı, hediye mübadelesi, emeği teşvik eden ve düzenleyen dini ve sihrî âyinler, istihsalden önce ve sonra yapılan merasim ve şenlikler ve bir çok gayri iktisai müessese ve davranış, liberalizmin külli hükmünü çürütmektedir. Diğer taraftan, Marksist iktisat nazariyesi, yani ilmi sosyalizm (komünizm), mülkiyet müessesesi hakkında, liberalizm (kapitalizm) in homoeconomicus'undan çok daha büyük hatâlara düşmüş, külli hükümlere varmıştır. Bu konuyu biraz ileride ele alacağız. Komünist doktrinin, Marks ve Engels'i hatası, tekâmülcü antropolog Morgan'ın acele ve külli hükümlerine bağlanmalarıydı. Kapitalist doktrin ise iktisadi antropolojinin son buluşlarından kendini mahrum etti. Keynes ihtilâline rağmen, ibtidai iktisadi müesseselerin bilinmesi, iktisat nazariyesine bir bereket getirecektir.

Sistem ve doktrin münakaşalarının alabildiğine kızıştığı Türkiye'mizde, millî bir iktisat sisteminin meydana getirilmesinde, iktisadi antropolojinin hizmeti büyük olacaktır.

İktisadi Antropolojide Ekonomi - Ekoloji Münasebeti :

Geçen asrın tekâmülcü mütefekkirleri, sanayileşmemiş cemiyetleri iktisadi meşgalelerine göre üç ana gruba ayırdılar. Birincisi, "Avcılar ve Toplayıcılar" dır. Ne ziraatle uğraşır, ne de ehli hayvan beslerler. Bu halklar, Afrika'nın Pygmy'leri (cüce bir Afrika halkı) ve Bushman'leri, Avustralya yerlilerinin bazıları, merkezi Borneo Fesian ve bazı Endonezya cemaatleridir. İkincisi, hayvancılıkla geçinen çok sayıda halklar ve üçüncüsü, yerleşik ziraatçi halklar. Zamanın tekâmülcü peşin fikirleriyle uygun olarak, bu üç temel iktisat nev'i, insanlığın bütün tarihinde üç safha olarak düşünülüyordu : avcı ve toplayıcı halklar, sonunda hayvanları

ehlileştirmişlerdi ve böylece çobanlık hayat tarzına doğru ileri bir hamle yapmışlardı. Buradan, eski medeniyetleri doğuran ziraat ve yerleşik köylü kültürlerine ulaşmışlardı. Lâkin, böyle bir gelişmeyi gösteren tarihi delil hemen hemen mevcut değildir. Esasen ekolojik engeller, muhit şartları böyle bir değişmeye mâni olacaktır.

Hobhouse, Wheeler ve Ginsberg, "The Material Culture and Social Institutions of the Simpler Peoples" (1915) isimli eserlerinde, daha ince bir tasnife yer verdiler. Avcılıkla geçinen halkı, Aşağı ve Yüksek Avcılar diye böldüler. Aşağı avcılar Bushman'ler ve Pygmy'ler gibi halklardır. Devamlı meskûn ölmaksızın, çömllekçilik, yerli mâdeni işle de uğraşırlar. Yüksek Avcılar, İngiliz Columbia'sı kıızılderilileri veya Amerika'nın ova kıızılderilileri tarafından temsil edilir. Bunlar, balık ve yaban sığına büyük çapta bel bağlamalarına rağmen, daha çok gıda imkânlarına sahiptirler ve maddî bakımdan daha zengindirler. Diğer avcılar tâlî sınıfı, "Tâbi Avcılar" sınıfıdır. Başlıca Malaya ve Hindistan'da bulunan bazı cemaatler. Avcılık ve toplama ekonomileri, avcılarının zaman zaman fazla mahsullerini değiştirebildikleri ve bazan emeklerini sattıkları yerleşik köylere sıkı şekilde bağlıydı.

Avcı ve toplayıcı halkların hükümet ünitesi, idarî teşkilâtı çok küçük olmak gerekir. Çünkü, hayatlarını kazanma tarzı, mevsimlik büyük dağılışı gerektirir. Geniş idarî teşkilât ne mümkündür, ne de lüzumludur.

Amerika'nın ova kıızılderilileri, İspanyollar tarafından atın getirilmesinden önce ziraatsız edemiyorlardı. Atla birlikte ziraatlerini ihmal edip, avcılığa başladılar. Fakat sonra gelen Avrupalılar geniş mer'aları sürdüklerinde ve bu yerlilerin geçimini temin eden yabanî sığır sürülerini yok ettiklerinde, halleri diğer kıızılderililerden çok kötü oldu. Yabancılar-
dan aldıkları ve muhite tamamiyle hâkim olma yolunda kullandıkları at, uzun vâdede kıızılderili kültürünü zayıflatan bir dizi ekolojik âmilden bir tanesi idi⁶. Aynı kültür, modern Amerikan kültürü önünde yeni bir sar-sıntı geçirecekti.

Ekoloji meselesi ile uğraşan araştırmacılar, intibakın tabii tarafı ile olduğu kadar, manevî tarafı ile de ilgilidirler. Gelenekçi bir Afrika köyü, Kongo'daki bir maden ocağı işçileri ile mukayese edildiğinde, iki ayrı

6) Aksine, Türk'lerde at, Türk kültürünün gelişmesinde, geniş bozkırlara hâkim olunmasında müessir olmuştur. Atın temin ettiği seyyaliyet, içtimai teşkilâta tesir etmiş, kabilelerin büyük boylar, ulus'lar halinde birleşmesine ve bir millet ve devlet meydana getirmesine, imparatorluklar kurmasına yol açmıştır (Birçok amille birlikte).

tezahürle karşılaşılıyor. Hücrelerde yaşayan işçiler ve aileleri, yerlerinden koparılmış, şahsiyetleri gitmiş varlıklar olmuşlar, tabiate ve birbirlerine karşı yabancı ve küskün hale getirilmişlerdir⁷.

İnsanların muhitlerine intibakı, sadece maddî kültüre değil, fakat fikir sistemlerine de — sembolizm, sınıflandırma prensipleri, zaman, mekân, ve istikamet anlayışı — büyük çapta tesir eder. A. R. Radcliffe-Brown, dini ve mitolojik inançlar arasındaki bağı ve onların anlaşılması için lüzumlu, dikkate değer mahallî ekolojik şartları teferruâtı ile inceleyen ilk araştırmacılarından biriydi. Radcliffe-Brown, "The Andaman Islanders" (1922) isimli eserinde, avcılık, toplayıcılık, balıkçılıkla geçinen Andaman Adalılarını inceler. Bu cemaat *Biliku* denilen bir Tamî'ya sahiptir. Biliku, balın bol olduğu ve eritilip peteğinden ayrıldığı ve balmumu elde edildiği mevsimde çok kırgındır, bu yüzden şiddetli fırtınalar meydana gelir. Radcliffe-Brown, bir Tanrının rüzgârlarla ve balmumunun eritilmesiyle olan bu iştirakini şöyle izah eder : bal yılın Biliku kısmında elde edilir. Yerliler balmumu kullandıklarından, onu bu mevsimde eritirler. Mevsimin başında Biliku rüzgârı sâkin olarak geçer. Sonuna doğru sert rüzgârlar başlar. Yıldan yıla, balmumu eritme mevsimi, fırtınalı havayla sıkı sıkıya bağlı olur. Bu ekolojik tesir elbette Andaman Adalılarının dini hayatının tamamını izah etmez. Fakat bir Tanrı, bir mevsim, rüzgârlar, kırgınlık ve balmumu arasındaki iştirakin mânâsının anlaşılmasına yardımcı olur.

Mücerret zaman anlayışında da ekolojik âmillerin tesiri büyüktür. Avcı, toplayıcı, çoban veya ziraatçı halklar, istihsal faaliyetlerine uygun zaman mefhumu yaratmışlardır. Ekim, hasat zamanları, yağmur mevsimleri, balık mevsimi v.s....

7) Kazak bozkırlarının Rus müstemlekeçileri tarafından sürülüp, buğday tarlası haline getirilmesi, Türk kabilelerinin hayvancılığını sona erdirmiştir. Bu ekolojik âmil yanında siyasî, içtimâî, ideolojik diğer âmillere, Asya'nın bütün kabilelerine tesir etmiştir. Kendi maddî ve manevî kültürlerinden koparılıp, ya kolhoz ve sovhozların veya şehir sınaî tesislerinin proleterleri olma durumuna getirilmişlerdir. Maddecî bir dünya görüşünü ezdiği rengârenk kültürlerin, geleneklerin, dinlerin yerini, kültür ihtilâliyle tek tip, basit, boğucu, totaliter bir kültür almıştır. Robot misali, tayın'larıyla geçinen insan toplulukları yaratmak isteyen müsebit bir yirminci asır devleti teşekkül etmiştir.

Mer'aların sürülmesi, ziraatin gelişmesi, nakil vasıtalarının artması, şehirleşme ve sanayileşmenin hızlanması Türkiye'de de göçebe hayvancılığın sona ermesine sebep olmuştur. Yörük aşiretleri birer birer iskân olmağa, köyler kurmağa veya perakende olarak köy ve kasabaların kenar mahallelerine sığınmağa başlamışlardır. Göçebe kültüründen yerleşik kültüre geçiş olmuştur.

Güney Sudan'da, Nil nehrinin bataklık kısımlarında yaşayan yarı çıplak zenciler, muhtelif kabilelere bölünmüş olarak, dört yüz bin kadar nüfus teşkil ederler. Kısmen bahçıvanlık yaparlar. Fakat esas meşgaleleri büyük mikyastaki sığır sürüleridir. Sürüler onların maddi ihtiyaçlarının çoğunu temin etmekle kalmaz, fakat sığırlar evlenmede "başlık" olarak verilir ve kurban olarak kesilir. Sığır, bu kabileler arasında, iktisadi kıymet kadar, manevî değere de sahiptir.

Yazın nehirler taşar ve her yam su kaplar. Yazın yağmur mevsimidir. Yalnız muhtelif yerlerde dağınık tepeler iskâna elverişlidir. Burada köyler kurulur, birşeyler ekilir. Bu mevsimde insanlar ve sığır sürüleri memleket sathına nisbeten küçük ve tecrid edilmiş cemaatler halinde dağınıklardır. Kışın otlar kuruyunca, her kabileye ait, nehir kenarlarındaki uygun sahalarda toplanırlar. Su ve çayır işleri büyük rekabet ve düşmanlıklar yaratır. Birbirinden senenin bir mevsiminde tamamen ayrı olan halk, diğer mevsimde sıkı bir temas halindedir. Netice olarak, devamlı mücadele olmadıkça, muhtelif köy ve kabile mensupları senenin bir kısmı için, bir nevi kanun kaidesi tanımak mecburiyetindedirler.

Eskimolar da yazın yabancı meyva, sebze toplamak, hayvan avlamak için dağılırlar, deri çadır veya barmaklarda otururlar. Kışın donmuş nehir kenarlarında, taş veya buzdan kulübelerde toplu halde yaşarlar. Bu yüzden çok karışık maddi kültürleri, iyi hayvan avlama teknikleri vardır.

Böylece hemen hemen diğer bütün hususlarda çok farklı olan Nuer (Nil vâdisi zencileri) ile Eskimo halkı, ekolojik şartların içtimai münasebetleri üzerine tesiri bakımından mukayese edilebilir. Mevsimin — Eskimo'nun buzlarla çevrili kışı, Nuer'in kurak kışı — baskısına bir cevap olarak aşiretlerin ayrı ve müstakil kolları bir araya toplanırken, aralarında sulh ve sükun temin edecek vasıtalar mevcut olmalıdır. Nuer'ler, ekolojilerinin siyasi hâdiselere tesir etmesi bakımından, komşuları ve akrabalıları olan *Anuak*'lardan ziyade, Eskimo'lara benzerler. *Anuak*'ların ziraî hayat tarzı, her küçük köy cemaatinin kendi yağıyla kavrulmasını temin eder. *Anuak*'ların en büyük siyasi cemaati, köyün kendisi veya köyler konfederasyonudur. Nuer'lerde olduğu gibi, büyük sayıda dağınık köyler, çok daha büyük bir birlik (kabileler birliği) içinde birleşmezler. Nuer'lerin esas kurban ve merasim mevsimi, kurak mevsimin en şiddetli devrinde, en kalabalık halde bir arada bulunurken değil, fakat ayrı köylerde yaşarken, hasattan hemen sonradır. Böylece, *Mauss*'un, bütün nüfusun bir araya gelmesi ile, dini faaliyet arasında münasebet bulan tahlil Nuer için cari olmaz.

Eskimo ve Nuer misali, ekoloji ile siyasi ve dinî hayat arasındaki bağı gösterir. Primitif halka, muhitin en büyük tesiri, onların ekonomileri üzerinde kendini gösterir ve bu vasıta ile içtimai münasebetlere de tesir eder. Bedevi için muhit deve beslemeye elverişli ise ve deve bakımı birden fazla aile mensuplarının işbirliğini gerektiriyorsa, bu daha büyük işbirliği bir dereceye kadar ekoloji (muhit tesiri) ve iktisadın bir neticesi olacaktır. Kalahari Bushman'leri için, yiyecek temini güç bir iştir. Mevcudatı az ve büyük bir sahaya dağılmıştır. Bu yüzden büyük gruplar herhangi bir küçük sahada barınamaz. İktisadî hayat tarzı ile birleşen muhit, burada çok küçük grupları besler.

Görülüyor ki, ekoloji ve onunla birlikte tesir icra eden iktisadî, siyasi, dinî ve içtimai âmilleri gözönüne alınmaksızın, insan tekâmülü ve iktisadî hayatı hakkında yapılan üçlü tasnif kifayetsiz ve hatalıdır⁸.

İbtidai halklarda istihsal ve mübadele :

İbtidailerde istihsal ve mübadele, "kula" müessesesi, modern iktisat nazariyesinin farkına varamadığı, bilmediği bir mahiyet arzeder. Tekâmülçüler de bu hususta peşin hükümlere sahiptirler. Malinowski'nin ortaya koyduğu, ilk bakışta tuhaf görünen, Melanezya'lının Kula müessesesi, iktisadî hâdiseyi tamamen maddeci bir yönden inceleyen iktisatçının, dikkat etmesi gereken bir husustur. Bu müessese, Marks'ın, kıymetin esasını mutlak şekilde bedeni emeğe irca eden nazariyesini de sarsmaktadır.

İstihsalde, şahsî ihtiyaçların, maişetin tatmini hedefi kadar, komşuları, akrabaları, uzaktan gelen arkadaşları doyurmak gibi diğergâmlar erdiseler, cemaat içinde içtimai itibarın artması gibi mânevi sâikler de rol oynar. Peter Worsley, bir Avustralya yerli kabilesinin istihsal ve istihlâk hususundaki davranışları hakkında yazdığı makalede ilgi çekici husus-

8) Osmanlı İmparatorluğunun iskân faaliyetleri meyanında, bazı Türkmen aşiretleri Suriye çöllerine veya bataklık arazilere yerleştirilmişlerdir. İskân olan bu Yörükler kısa bir zaman sonra, sıtma, sıcak hava şartları ve diğer ekolojik âmilleri, eşkiya, tahsildar, jandarma zulmünden ötürü tarlalarını bırakıp göçebelğe, hayvancılığa yeniden başlamışlardır. Bazı yerlerde hayvancılığı sona erdirip iskâna, ziraat kültürüne götüren ekolojik âmilleri, bazan tersine işlemiş ve ziraat kültüründen hayvancılığa geçiş sağlamıştır.

Diğer taraftan Orta Asya ve Anadolu Türk aşiretlerinde avcılık, hayvancılık ve ziraatin bir arada yapıldığı görülmüştür. Kışın ziraatle uğraşıp, yazın yaylalarda hayvan beslemişlerdir.

ları belirtir. Bu yerliler mütemadiyen yiyecek ararlar. Büyükçe bir hayvan vurulduğunda, uzaklardaki akrabalar bile bu iyi talihe iştirak için koşarlar ve hayvan çabucak yiyip bitirilir. Bu cömertçe istihlâk ve ziyafetin yanında, istikbali temin endişe ve tedbirleri de göze çarpar. Hint yer almasının ufak bir parçasını, gelecek sene mahsul almak için toprağa terkederler.

Afrika'nın bir çok kısımlarında ziraatçı halk, yaklaşan yağmur mevsiminde, toprağın ekime hazırlanmasında, işin sür'atle bitirilmesi icap ettiği hallerde, akraba olsun olmasın, komşularının yardımını bekler. Batı Kenya yerlileri, bu işbirliği grubu için "rika" adını kullanırlar. Bazı yerlerde delikanlılar hizmet takımları teşkil ederek, ihtiyacı olana yardıma koşarlar. İşbirliğinin bütün bu şekilleri, statüye, yardım isteyenlerle ona koşanlar arasındaki içtimai münasebete bağlıdır. Yardıma gelenler yedirilir, içirilir.

İşbirliği halindeki emeğin teşkilâtlandırılması ve mükâfatlandırılması hakkında ilk araştırma Trobriand Adalarında, Malinowski tarafından, daha sonra Tikopia Polonez Adasında, Firth tarafından yapıldı.

Sandalların inşası ve kullanılması, elbirliği ile yapılan istihsalin müteşebbisliğinin, emeğin temin edilip ve mükâfatlandırılış tarzına dair verdikleri malumat çok dikkat çekicidir. Bir sandal inşası veya bir sandalda yapılan esash tâmirler, oldukça büyük emek ister. Denize açılırken de tayfa lâzımdır. İşveren, emekçi, finansmanı meseleleri ortaya çıkıyor. Tikopia'da her aile reisi bir sandal yapımı işini teşkilâtlandırabilir. Fakat bu iş daha ziyade, ilâhlara ve ata ruhlarına takdis ettirilmiş sandalları olan, yüksek içtimai mevki sahibi insanların hakkıdır. Sadece kabile veya oymağın reisi bu takdis işini icra edebilir. Mukaddes kayık zaman zaman yeniden takdir edilmek zorundadır. Bu husus reise, onun inşası için yapmış olduğu iktisadî yardımdan ötürü değil, fakat zarurî âyin üzerindeki inhisarından dolayı, sandal üzerinde murakabe hakkı verir.

Firth, Kafika cemati reisinin (Ariki) teşebbüsüyle inşa edilmiş olan bir kayığın tâmiri ameliyesine şahit oldu. Ariki, bir kaç yakın akraba ve komşusunu davet ederek, işgücünün çekirdeğini temin etti. Kız kardeşinin oğlu olan ve ağaç işlerinde hüner sahibi bulunan bir zanaatkârı da çağırdı. İşler ilerleyince halk da geldi. Yeni bir kürek yeri yapılması için bir ağaç kesilmesi lâzımdı. Reis ve oğlu bu işi gördüler. Tarlasındaki ağaç kestikleri adama bir şey vermediler. Dedikoduyu, o ağacın "serbest mal" olarak muamele görmesini başarak önlediler. Kütük, reis ve oğlunun

yardım talep ettikleri yirmi kadar adamdan mürekkep bir kalabalık tarafından sahile taşındı. Bunlar, reisin klânına (oymak) dahil değildiler. Fakat hepsi de ya komşu veya ana tarafı akrabası idiler. Yeni koparılmış hindistan cevizi ile mükâfatlandırıldılar.

Yontma işi, Taumako klânından bir usta tarafından yapılıyordu. Ağaçtaki haşaratı öldürücü sihri hassaya sahip olduğuna inanılan bir keseri vardı. Bu adamın erkek kardeşi o sandalın yapılışında, mütehasıs işçi olarak çalışmıştı. Yeni bir kürek yeri yapmak için bu ustanın talimatı altında dört adam çalışıyordu. Sandala uyacak hale getirildiğinde, onu kaldırıp yerine oturtmak için altı kişi kadar lâzımdı. Yirmi altı kişi vardı, nöbetle çalışıyorlardı. Bazısı, işçiler için pişirilen yemeğe yardıma gitti. Bu kalabalığa yetecek çok miktarda yiyecek için, reise yakınları tarafından yardım ediliyordu. Az veya çok çalışmasına bakılmaksızın, bütün hazır bulunanlar yemeğe katıldı.

İş bitirildiğinde, reisin yakın akrabaları müstesna, inşaata yardım etmiş olan herkese, evlerine götürmek üzere bir sepet yiyecek verildi. Ustaya daha bol hediye verildi. Keserin sahibi olmasından ötürü Taumako reisine de bir hediye (yiyecek) gönderildi.

İş böylece, kısmen yemekle, kısmen hediyelerle mükâfatlandırılıyordu. Fakat yemeğin hatırı için bu işe yardım ediyor değillerdi. Firth'in görüşüne göre, onlara gayri maddî mülâhazalar tesir ediyordu : akrabalık ve komşuluk mükellefiyetleri, reisin arzularına duyulan hürmet, balık avlama seferlerinin üyeleri olarak sandaldan umdukları istifade, mukaddes bir kayığı iyi durumda tutmayı lüzumlu kılan dinî inancın zorlaması, mânevi tatmin, içtimâî itibar. Bu sebepler yüzünden, başka işte çalışıp maddî bir kazanç elde etmeyi hatırlarından geçirmiyorlardı. Ev yapımında da emek aynı şekilde mükâfatlandırılır. Reisler, ayrı bir işveren sınıfı teşkil etmez. Reis, kütüğün sahile götürülmesinde ve ağaç kesilmesinde oğlu ile birlikte çalışıyordu.

Malinowski'nin Trobriand adalarına dair müşahedeleri iktisadî antropolojiye çok şey getirmiştir. Trobriand Adaları Yeni Gine'nin kuzey doğusuna doğru uzanan, Melanezya cemaatiyle meskûn adalardır. Bu cemaatler halkı esas itibarıyla ziraat ve balıkçılıkla geçinirler. Fakat aynı zamanda değişik zanaatlerde de hüner sahibidirler, ticaret ve mübadeleye de âşinadırlar. Balık yakalama teknik sistemleri ve karışık iktisadî düzenleri vardır. İş takımlarında sıkı bir teşkilâta ve sâbit bir içtimâî fonksiyon bölümüne sahiptirler.

Her sandalın tam maliki olan bir yerli ile, tayfaları olarak bulunan yerliler görülür. Sandalın sahibi, aynı zamanda takımın başı ve sandalın balık avı sihirbazı olarak, eski sandal kullanılmaz hale geldiğinde, herkesten önce, yeni bir sandalın inşasının mali bedelini karşılamaya mecburdur ve iyi bir bakımla onu muhafaza etmek zorundadır. Bunda tayfalar kendisine yardımcı olur.

Mahiyetini biraz aşağıda açıklayacağımız Kula'nın tatbik edildiği her köyde açık deniz sandalları (*masawa*) inşa edilir ve sadece bu gayri iktisadi mübadele ile doğrudan doğruya ilgili olarak tâmir edilirler. Kula seferine karar verilir verilmez ve tarihi tesbit edilir edilmez, köyün bütün sandalları tâmir edilmek mecburiyetindedir ve tâmire elverişsiz olanların yerine yenisi konulmalıdır. Tâmir esnasındaki merasimler, inşaat safhasındaki merasimlerden az farklıdır. İnşaat amelîyesi sihrî âyinlerle zaman zaman kesilir. Bu âyinlerin bir kısmı sandalla, diğer kısmı Kula ile ilgilidir. Bütün faaliyetlere sosyolojik mekanizm hâkimdir.

Sandal yapımının muayyen safhalarında cemaat emeği gerekir. Bu, bir dereceye kadar içtimai teşkilâta (sosyal organizasyon) delâlet eder. Cemaat mensuplarının işbirliği yapmak zorunda olduğu işin safhalarını düzenleyecek, teşebbüsü eline alacak, kararlar verecek salâhiyet sahibi bir kimse olmalıdır. Ayrıca inşaatı yürütecek teknik kabiliyet sahibi bir usta da mevcut bulunmalıdır.

Sandalın sahibi kabile veya klânın reisidir. Emeğin bedelini öder, ustayı işe sevkeder, emirler verir, cemaat emeğini idare eder. Ondan sonra, sosyolojik ehemmiyeti olan diğer büyük hizmet, ustanın hizmetidir. Bir tane sahip bulunur, bir kaç usta olabilir. Bundan sonra işçiler bahis kemsudur. Bunlar da iki kısımdır. Birincisi, küçük bir gruptur ve sahip (reis) veya ustanın yakın akraba ve arkadaşlarından ibarettir; inşaatı baştan sona kadar yardım ederler. İkincisi, cemaat emeğinin zaruri olduğu safhaya katılan bütün köy halkıdır.

Yerliler sihrin kıymetine son derece inanırlar. Bu sebeple hiçbir sandal sihrî âyin yapılmaksızın inşa edilmez. Böyle bir sandalın (sihirsiz), denize dayanıksız olacağına, yavaş gideceğine ve Kula'da talihsiz olacağına inanılır. Sihir, cemaatin işbirliğini ve cemaat emeğinin teşkilâtlandırılmasını temin eder. Sandalı inşa edenlere büyük bir itimat ve nefis emâliyeti sağlar. Sihri kuvvetleri kendinde topladığına inanılan şahıs, kendiliğinden tabii lider haline gelir. Buna Toliwaga (waga = umumi olarak sandal, Toli = sahip) adı verilir. Bütün deniz seferlerinde, san-

dal inşasında cemaatin sözcüsüdür.. Sandalın iktisadi menfaatleri tamamen ona ait olmamakla beraber, aslaı payı onundur.

Sandalın sür'ati, sağlamlığı, büyüleri defetme, Kula'nın başarısı, kötü ruhlu ağaç perilerinin yok edilmesi için sihirler icra edilir.

Sandal inşaatının birinci safhası iki ilâ altı ay ister. Yavaş gider. İkinci safhada işler hızlanır. Bir veya iki hafta sürer. Buna bütün cemaatin emeği katılır. Son safha 3-5 günlük sıkı çalışmayı gerektirir.

Malinowski, Trobriand ve diğer Malenezya adaları yerlileri arasında yaptığı araştırmalarda, yerliler arasında carî bir mübadele müessesine (kula) tesadüf etmiştir. Bu müessese, iktisadi menfaat telâkkisinden uzak olarak, sihrî, bediî, an'anevî unsurlardan meydana gelmiştir. Büyük bir çember teşkil eden adalar arasında, kutlu bir mahiyeti olan Kula ile, iki cins süs eşyası değiştirilir. Birisi, *soulava* adı verilen, hayvan kabuğundan yapılmış kırmızı, uzun gerdanlıktır. Diğer *muvali* denilen, beyaz kabuktan bazubeuttur. Bu iki eşyanın tedavülü, adalar çemberinde aksi istikametlerde cereyan eder. Kula, bir takım sihrî âyinler ve umumî merasimlerle bir arada yürür. Her adada, her köyde Kula mübadelesine katılan muayyen sayıda insan vardır ve her birinin bu merasime mahsus iş arkadaşı mevcuttur. Kula'ya bir defa katılan hayat boyu iştirak eder. Devamlı, fakat muntazam olmayan aralıklarla muamele yürür. Bazubent ve gerdanlık alan bir yerli onu uzun müddet saklayamaz. Başka adadan gelen ve kendisine diğer süs eşyasını verecek olan yerliye onu vermesi lâzımdır. Aksi halde "Kula" da "ağır" ve "müskülâtçı" bölgeler olarak kötü isim kazanırlar. Devir kaide olarak iki ilâ on senede biter. Gerdanlık veya bazubentler üzerinde geçici bir mülkiyete sahiptirler. Onları sadece teşhir edebilirler.

Kula'ya bağlı olarak inşa edilen sandallar, türlü sihrî âyinlerle tamamlanır. Denize indirilirken yeni bir âyin yapılır. Herkes sefere hazırlanır. Yalnız erkeklerin katıldığı Kula seferi başlar. Mübadele edecekleri bazubentleri yanlarına alarak, diğer adaya doğru yola çıkarlar. Yanlarına kullanışlı hediyeler de alırlar. Ayrıca trampa eşyası da götürürler. Fakat bu hediyeler ve trampa eşyası ikinci derecede ehemmiyeti haizdir.

Kula muamelesinde bulunacakları adaya ulaşan seyyahlar, ev sahipleri tarafından ağırlandırlar. Mutâd merasim ve formalitelerden sonra, getirdiği bir veya bir kaç bazubendi iş arkadaşına verir, mukabilinde kendi adasına geri götüreceği gerdanlıkları alır. Bu alış verişte katiyen pa-

zarlık yapılmaz. Herkesin en güzel eşyayı kendiliğinden verme-i lâzımdır. Hediye de müsavat, verenin düşünmesi lâzım gelen bir husustur. *Kula*'yı, iktisadî-maddî sâiklerin hâkim olduğu trampadan kat'î şekilde ayırırlar. Trampa mefhumu için bir kelimeye de sahiptirler : *gimwali*. Üstünkörü, acele icra edilen kula için, "Kula'sını, sanki gimwali (trampa) imiş gibi yapıyor" derler.

Sefer heyeti yurtlarına dönerken, kırmızı kabuktan gerdanlıkları da götürmektedirler. Onları, diğer adadaki arkadaşlarının yapacağı Kula seferi ile ziyaret edilecekleri zamana kadar saklarlar. Yerlilerin Kula mübadelesi olmaksızın, sırf diğer eşyanın trampası için, bu uzun deniz seferini göze almayacakları anlaşılmaktadır. Bu seferler, kültür alış verişine de sebep olmaktadır.

Trobriandlıların balık avları da geleneklere, sıkı kaidelere bağlıdır. Herkesin muayyen vazifesi, hakkı, mevkii, imtiyazı vardır. Sahip, dümenci, ağların bekçisi, balık gözetleyicisi gibi mevkiler, geleneğe, kaideye göre, yaş ve kabiliyet de gözönüne alınarak tâyin edilir. Her sandal da filoda bir yere sahiptir ve ortak avın manevralarında kendi rolünü oynar.

Balık avı esnasında iç köylerden gelen yerliler sahilde beklerler. Dizilmiş balıkları, balıkçılardan trampa vasıtasıyla alarak, evlerine taze olarak yetiştirecek şekilde kilometrelerce mesafeyi koşarak kat'ederler. İki köy cemaati arasında bir anlaşmaya dayanan karşılıklı hizmet ve mükellefiyetler sistemi mevcuttur. İç köy balıkçılara sebze temin eder; sahil cemaati onu balıkla öder. Bu bir iktisadi anlaşmadır. Ayrıca merasime dayanan bir safhası da vardır. Bu mübadele, ihtimamla hazırlanan bir âyine göre yapılmak zorundadır. Muamelenin hukukî tarafı da vardır. Balıkçıyı, içköylerden aldığı, veya içköyler halkının balıkçılardan aldığı, ödemeğe zorlayan karşılıklı mükellefiyetler sistemidir. Taraflar bunu reddedemez, ödemede kısıntı yapamaz veya geciktiremezler .

Sahildeki yerlilerin yetecek kadar sebzesi yoktur. Buna karşı, iç ülke halkının her zaman balığa ihtiyacı vardır. Ayrıca sebze ve balık, büyük merasimlerle teşhir edilir. Böylece birbirlerine iktisadî, hukukî ve kültürel bağlarla sıkıca bağlanırlar. "Mukabele" gibi bir sılâhın mevcudiyeti de, taahhüde sadakati perçinleyen bir unsurdur. Bu bağ sadece, sebze ile balık mübadelesine münhasır değildir. Kaide olarak iki cemaat, ticaretin diğer şekillerinde ve diğer karşılıklı hizmetlerde de birbirine güvenir.

Başka diyarların ibtidai halkları da mübadeleyi, ileri halkların anladığı mânadan apayrı şekilde anlıyorlardı. E. E. Evans-Fritchard'ın kaydettiği gibi Nuer, Arap tüccarlarından birşeyler satın alırken, mübayaa işine, bir hediyeler mübadelesi olarak bakar. Bu cins bir mübadelede ilgili olan, eşyalar arası olmaktan ziyade, şahıslar arası bir münasebettir. Satın alınan, mallardan ziyade tüccardır. Tıpkı kurbanla, Tanrı veya ruhun borçlu hale gelişi gibi. Nuer'lerde hem "satın alma", hem "satma" muamelesi için ve Tanrıya sunulan şeyler için aynı kelime kullanılır.

Mahsul fazlaları, gelişmemiş cemiyetlerde ekseriya trampa suretiyle mübadele olunur. Bu mübadelede, bizim iktisadi anlayışımızda câri olan, mutlak kıymet müsavvâtı mefhumu hâkim değildir. Çünkü mübadele, iktisadi sâikten başka, bedii, dinî, mistik, an'anevî unsurlar da girmektedir⁹. İbtidai veya gelişmemiş, geri kalmış halklarda, "kıymet" ölçüsü, mübadele vasıtası, kıymet saklama vasıtalığı" vazifelerini görebilecek bir "para" mevcut olmamıştır. Maori cemaati, taşınabilen ve bozulmayan yeşil taşlarınabüyük kıymet atfediyorlardı. Bu sebeple Avrupalılar bu taşları "Maori Parası" olarak düşünüyorlardı. Raymond Firth bu fikri tenkid ederek, bahsedilen taşın hiç bir zaman umumî bir kıymet ölçüsü olmadığını, mübadele vasıtalığı hizmeti de görmediğini söyler. İbtidailerde ve gelişmemiş cemiyetlerde, zaman zaman para gibi kullanılan muhtelif maddeler mevcut olmuştur. Fakat bunlar mahdud bir mübadele sahasında iş görmüşler, bütün muamelelerde vasıtalık edememişler, kıymet birimi olamamışlardır. Bir nevi trampa muamelesini kolaylaştırmışlardır. Bu trampa muameleleri bile, türlü merasim ve âyinlerle, bir hediye mübadelesi hüviyetine bürünür, iktisadiden ziyade içtimai ve çe arzedir.

İbtidai ve gelenekçi halklarda mülkiyet, gelir bölüşümü ve istihlak :

Morgan ve diğer peşin hükümlü sosyal antropologlara göre, ibtidai cemiyetlerde, vahşilerde hususî mülkiyet müessesesi mevcut değildi, onun yerine müşterek mülkiyet, komünizm câri idi. Bu gayri ilmi nazariyeye dayananı, onu ilmi hakikat gibi kabul eden Marks ve Engels, insanlığın ilk devirlerinde ibtidai komünizmin hüküm sürdüğüne kendilerini inandırdılar. Onlara göre, beşerî tekâmülün "esaret, feodalizm, kapitalizm"

9) Cevdet Paşa, Tezâkir'inde (III. Cilt), Fıkra - i Islahiye'nin Kozan harekâtını anlatırken, o mıntıka Yörüklerinin gayri iktisadi davranışlarını, cömertliklerini uzun uzun yadeder. Paralı alış veriş çok seyrek, trampayı da pek nâdir ve cömertçe icra eden bu cemaatlerin, meziyetlerinden sitâ-yişle bahseder.

safhalarında insanlar ferdi mülkiyetin esiri olmuşlardı. Fakat diyalektiğin mantığı icabı, kapitalizm, bünyesi içindeki tezatlardan ötürü mutlaka yıkılacak, yerini sosyalizm (komünizm) ve onun mülkiyet sistemi olan müşterek mülkiyet alacaktı. Bu dogmatik görüşe hâkim olan determinizmin tahakkuk edip edemeyeceğini burada münakaşa edecek değiliz. Sadece ibtidaîlerdeki mülkiyet müessesesini ele alacak, Morgan ve ona dayanan Marks ve Engels'i bu bakımdan tenkid edeceğiz.

İbtidaîlerde bir nevi mülkiyet müessesesinin mevcut olduğunu, Malinowski ve ondan sonra gelen sosyal antropologlar vakıalara dayanarak göstermişlerdir.

Her cinsten yerli cemiyetlerinde mülkiyet, az çok farklı bir mânaya sahiptir. Fakat hepsinde de kolektivizmden uzak, ferdi mülkiyete yakın bir hususiyet arzeder. Aynı örf-âdet ve gelenekler, bu müesseseye, farklı fonksiyonlar, âyin ve imtiyazlar yüklerler. Trobriand adalarında aşağı yukarı mülkiyete delâlet eden bir kelime vardır : *toli*. Bu kelime ön ek olarak kullanılır ve sahip olunan eşya isminin önüne getirilir. Meselâ, *toli-waga* (sandal sahibi. Toli = sahip, malik, waga = sandal); *toli-bagula* (bahçe sahibi. Bagula = bahçe); *toli-bunukwa* (domuz sahibi); *toli-megwa* (sihir sahibi, sihirbaz) gibi.

Sandal gibi bir eşyayı birlikte kullanan yerliler, "toli" kelimesini istimal edemezler. Onu sadece bir kimse kullanabilir ve kendisine "toli-waga" der. Bazan erkek kardeşleri, teyze çocukları gibi en yakın ana akrabaları da bu kelimeyi müştereken kullanabilirlerse de, bu, tâbirin suistimali olur. Bu tâbirin kullanılmasına, bu hakka yerliler tarafından büyük kıymet atfedilir. Toli-waga, Kula seferine karar vermede, sandal inşa veya tâmirinde imtiyaz sahibidir. Kula seferinden ve diğer menfaatlardan aslan payını alır. Sihir icra hak ve kudretine sahiptir. İçtimaî mevki ve itibarın en üst kademesindedir.

Dr. Rivers, Melanezya kültürünün temel unsurlarından biri olan sandalın müşterek mülkiyet konusu olduğunu, Melanezya halkına mülkiyet hususunda komünistçe fikirlerin hâkim bulunduğunu söyler (Social Organization, pp. 166-7). Diğer bir eserinde de (Psychology and Politics, pp. 86-7), Melanezya gibi cemiyetlerin sosyalistçe, hattâ komünistçe davranışlarından bahseder. Malinowski, bu fikri esash şekilde tenkid ederek, böyle böyle umumileştirmelerin hatalı neticeler doğurduğunu söyler (Crime and Custom in Savage Society, pp. 17-20). Malinowski'ye göre, Melanezya'lı yerli sandalında herkesin mütayyen ve farklı bir hakkı mevcuttur. Bu husus, mülkiyetin komünistçe olmasından başka herşeye delâlet eder. Melanezya'da terkihi ve karışık mülkiyet sis-

temi görülür ve bu sistem mahiyet itibarıyla "sosyalizm" veya "komünizm" den tamamen ayrıdır. Modern bir anonim şirkete, "komünistçe teşebbüs" denilebilirse, Melanezya'nın sandalı hakkında da aynı hüküm verilebilir. Malinowski, "Hakikatte, komünizm, kapitalizm veya anonim şirket gibi, bugünkü iktisadî şartlardan veya siyasi uyumsuzlıklardan iktibas edilen tâbirlerle, bir vahşî müessesesini herhangi bir şekilde tavsif etmek, hatadan başka bir şey tevliid edemez", diyor. Yegâne doğru izah tarzı, müşahhas vakiya dayanarak, meseleleri tahlil etmektir. Bir Trobriand balıkçı sandalının mülkiyeti, onu imal eden ve ona tasarruf eden insan grupları tarafından, onun yapılışı, kullanılışı, tâmiri gibi âmil-lerle ve bir takım sihrî ve mistik unsurlarla tâyin edilir. Sandalın kullanılması her ortak, muayyen bir hadde kadar onda bir hak sahibidir. Bu hakla ilgili vazifeleri, imtiyazları, menfaatleri vardır. Sandalda bir mevkii, yerine getireceği bir vazifesi, kullanacağı bir unvanı vardır : sandal sahibi, dümenci, ağ bekçisi, balık gözetleyicisi gibi. Böylece, vazifeler, imtiyazlar, mükellefiyetler yekûnu, ortakları, komünizmden, şahsî teşebbüsten, anonim şirketten farklı olarak, sandala ve birbirlerine bağlar.

Malinowski'nin kaydettiğine göre, Trobriand yerlisi kendi adını taşıyan ve kendi malı olan bir toprak parçasına sahip olmayı şiddetle arzular. Trobriand adalarında herkesin ayrı toprağı vardır. Mahsul alındıktan sonra, hemen ambarlara taşınmaz. Bir müddet, yığınlar halinde tarlada teşhir edilir. Yerliler tarladan tarlaya dolaşır, mahsulü mukayese eder, iyi neticeleri takdir eder, överler.

Malaya Negrito'larının küçük avlanma ve yabanî yemişleri toplama grupları bile, bazı yabanî ağaçları, belli fertlerin mülkü olarak kabul ederler. O ağaçların meyvası, o fertlerin malıdır ve ağaçların bulunduğu saha da onların mülkü sayılır.

Banyoro'lar arasında, toprak için üç çeşit hak kategorisi vardı. Birincisi, bütün toprak ve herşey, nihai fetih hakkı dolayısıyla, mülkün hâkimini *Mukama*'ya aitti. İkincisi, *Mukama*'nın bağışladığı mülklerdeki hak-ka sahip olan kabile ve aşiret reislerinin, "sahiplik" veya "zilyedlik" hakkı. Üçüncüsü, klân reislerine verilen toprak hakkıdır. Bunlara "mülkiyet-siz" olarak toprağı ekip biçme salâhiyeti, intifa hakkı verilmiştir¹⁰.

10) Osmanlı toprak hukuku, bu Afrika müessesesine benzerlik gösterir. Fakat ondan farklı hususiyetler arzeden çok mütekâmil bir sistemdir.

Son yıllarda Türkiye ve Bulgaristan'da, Osmanlı toprak hukukuna, mirî sistemine dair, Marksist görüşün hâkim olduğu tarihi tedkikler yapıl-

Mülkiyet müessesesinin yarattığı müsavatsızlıkları gidermek, gelir bölüşümünde daha âdil olmak için bugünün ileri cemiyetleri, bir takım iktisadî ve içtimai tedbirler almışlardır. Bilhassa sosyal demokrasinin tatbik edildiği memleketlerde, müterakki vergiler, bütün vatandaşları içine alan bir işsizlik sigortası ve tıbbın sosyalleştirilmesi ile, yani içtimai siyaset tedbirleri, maliye ve iktisat politikası ile, gelirlerin zengin tabakalardan, fakir tabakalara aktarılması mümkün olabilmektedir. Bu ideal seviyeye gelinceye kadar insan cemiyetleri hayli bâdireler atlatmış, büyük ıztıraplar çekmişlerdir. Kapitalizmin hodgâm, zâlim pençesinden kurtulmak için, komünizmde cennet, kollektif mülkiyette saadet umanlar olmuştur. Halbuki iki halde de, iki sistemde de fert mülkiyetin esiridir birinde ferdi mülkiyetin, diğerinde kollektif mülkiyetin esiri. Ara sistemi, insaf ve adaleti sosyal demokrasi temsil etmektedir.

Sanayileşmemiş cemiyetlerde gelirin, hattâ servetin tekrar dağılışı, daha fakir ile daha zengin arasında vasitasız muamele şeklinde bir basitlik arzeder. Bir insanın mahsul fazlası, yakınlarının, arkadaşlarının, komşularının istek ve ıztıraplarını dindirmede kullanılır. Hayatî ihtiyaçlardaki bu iştirak, yiyecek arzındaki mahallî eksikliklere, ferdi talihsizliklere karşı bir sigortadır. Müslümanlıktaki zekât ve sadaka böyle yüksek bir hizmet görür.

Bazı cemaatlerde servet, kısmen böyle maksatlarla, kısmen de gösteriş gayeleriyle, gayri iktisadî olarak ısraf edilir. Bunu "Potlaç" müessesesinde görüyoruz. Alaska ve İngiliz Kolumbiyasındaki dört cemaat arasında en dikkat çekici şekliyle mevcut bulunmuştur.

Oldukça zengin olan İngiliz Kolumbiya'sı yerlileri, esash bir sınıf merteye ve statüsüne sahiptirler. Muazzam merasim ve şölenlerde, zaman zaman büyük gösteriş ve rekabetle, mümtaz şahıslar "Potlaç" yapıyorlardı. Yani mülklerinin büyük kısmını bağışlıyor, hattâ imha ediyorlardı. İmha edilen eşya arasında en kıymetli sayılanlar, bizatihi kıymeti olmayan bakır levha ve tabaklardı. Battaniye, elbise, balık yağı ve diğer mallar da dehşetli bir ısraf içinde dağıtılıyordu. Potlaç, dışında hemen hemen faydasız olan eşyayı, zenginler çokça biriktiriyorlardı.

Bu hediye dağıtımının ve ağırlamanın gayesi, rekabet suretiyle, içtimai mevkii korumak, çok yüksek itibar temin etmektir. Amerikalı sosyal

maktadır. Bu eserlerde, ferdi mülkiyetten ayrı bir hususiyet arzeden Osmanlı mülkiyet müessesesinin, kollektivizme doğru bir merhale olarak tefsir edildiği sezilmektedir.

antropolog H. G. Barnett'e göre, potlaç, aile imtiyazına şahitlik edecek, onun gösterisine şahit olacak halkın bir araya toplanmasıdır. Ölen bir imtiyazlı şahsın halefi veya erginler arasına girecek bir genç, aile ismine layık olabilmek, onu taşımağa hak kazanabilmek için, büyük hediyeler sunacağı, bir potlaç tertipliyebilirdi. Bir potlaç toplantısında, örf-âdeti göre, hediye verilenlerin hediyeleri kabul etmeleri lâzımdı. Potlaç nöbeti kendilerine geldiğinde, itibarlarını kaybetmemeleri için, daha önce kendilerini ağırlayanı geçmek, ona üstün gelmek için, mücadele ederlerdi. Halen Codere'nin "Fighting with Property" (1950) isimli monografisinde, sayısız mal, onbinlerce battaniyenin bağışlandığı potlaçlardan bahsedilir.

Müstemleke idarecileri, bu israfı önlemek, potlaç'ı men etmek için çok uğraştılar. Bazı hallerde mallar boşu boşuna sarfediliyor, bakır levhalar denize fırlatılıyor, battaniyeler ve yağlar yakılıyordu. Bir yerli kabile reisi, işlerine müdahale edilmesinden duydukları öfkeyi ve örf-âdetlerine bağlılıklarını Boas'a şöyle ifade ediyordu : "Kanunlarımız raksetmemizi emrettiğinde rakedeceğiz, canımız bayram yapmak istediğinde bayramı yapacağız. Biz, 'yerlilerin yaptığı gibi yap' diye beyaz adamdan talepte bulunuyor muyuz? Hayır, bulunmuyoruz. O halde niçin 'beyaz adamın yaptığı gibi yap' diye bizden istekte bulunuyorsunuz? Raksetmemizi isteyen sert bir kanundur. Arkadaşlarımız ve komşularımız arasında mülkümüzü dağıtmamızı isteyen sert bir kanundur. O iyi bir kanundur. Beyaz adam kendi kanununa riayet etsin, biz kendimizinkine riayet edeceğiz. İmdi, raksetmemizi yasaklıyacaksanız defolun; böyle bir şey yoksa, başımızın üzerinde yeriniz var".

Helen Codere'nin belirttiği gibi, Avrupalı bakımından çılgınlığın bir şeklini teşkil eden potlaç, onsuz muhafaza olunamayacak karışık bir içtimâî organizasyonun esasını teşkil ediyordu. Onun zarurî kıldığı ağır sarfiyatı, ikraz ve istikrazı içine alan bir sistem teşkil ediyordu. Potlaç müessesesinin ilgası, sadece israfçı bir örf - âdetin ortadan kaldırılması değil, fakat cemiyetteki tabakalaşma sisteminin, kabile reisleri, arkadaşlar ve hısımlar arasındaki münasebetlerin tahribi demektir.

Bu israf, gösteriş ve rekabet yalnız iptidai cemiyetlere münhasır değildir. Modern sanayi cemiyetlerinde bile, içtimâî itibar temin etmek, kudretli görünmek için, çılgın bir israfa başvurulduğu görülür. Amerikalı sosyolog ve iktisatçı Thorstein Veblen, "The Theory of a Leisure Class" (1899) isimli eserinde, bu türlü sarfiyata "gösteriş istihlâki" (cons-

pienios consumption)¹¹ adını vermektedir. Gayri müstahsil faaliyetler (tilki avı v.s.) zenginliğin ve içtimai itibarın alâmeti olurken, müstahsil emek aşağı içtimai mevkiin işareti idi. Faydasız işlerle uğraşma, faydasız eşya-ya sahip olma bakımından — içtimai itibar dolayısıyla — İngiliz Kolumbiya'sı iptidailerinin kullanışsız bakırları biriktirme hususundaki iptidai zikâiyetlerinden, yüksek bir zihniyeti temsil etmiyorlardı.

Genç denecek yaşta ölen (1952), Çek sosyolog ve sosyal antropoloğu Franz Steiner, ölmeden önce yazdığı ve 1954 de "The British Journal of Sociology" de yayınlanan "Notes on Comparative Economics" isimli makalesinde, potlaç hakkında ilgi çekici fikirler ileri sürmektedir. Ona göre, potlaç'ta bağışlanan mallar, içtimai statüye çevrilmektedir. Bu malları alanlar ise, onların faydalılık kıymetinden istifade ederler. Onları verenler, içtimai statülerini yükseltmek için faydahhk kıymetinden vazgeçerler. Mallar tamamiyle imha edildiğinde kıymetleri ortadan kaldırılmaktadır. Bunun yerini mutlak şekilde içtimai merasim ve dinî âyine dayanan kıymetler almaktadır. Bu kıymetler, faydalılık kıymetlerine galebe çalıyordu ve bu üstün kıymetler, faydalılık kıymetlerinin gösterişli (Conspicuous) bir reddi ile yaratılıyordu. Steiner bu hususta şu dikkat çekici misali vermektedir: Yap Adalıları, muayyen vakitlerde, büyük miktarda biriktirdikleri malları, dinî ehemmiyeti olan daire şeklinde büyük taş levhalarla değişiyorlardı. Bunlar, sahiplerinin kulübeleri altına gömülüyor, sadece o kimselere duyulan hürmeti arttırmaya hizmet ediyordu.

Malinowski'nin kaydettiğine göre, Trobriand Adalıları hint yer elmalarını ambarlara koymadan önce, evlerinin önünde teşhir ediyorlardı. Bundan maksat ihtiyaçların karşılanması değil, içtimai itibar teminiydi. Yiyecekler ambara konulmadan önce sihirbaz sihir yapar. Sihir, iştahların azalmasına, perhizkârhğa, feragata, nefse hakimiyete sebep olur, yıl sonunda yer elmalarının yarısı ambarda çürür. Bundan gurur duyarlar, yeni mahsule yer açmak için, çürüyen yer elmalarını çöpe atarlar¹² istihlak kıymetine, mistik ve sihri kıymetleri tercih ederler.

Trobriand yerlileri ziyafetlerde, şölenlerde kullanılması için kabile reisine, hint yer elması hediye ediyorlardı. Malinowski, bunda bir nevi ver-

11) Gösteriş istihlakı hakkında geniş bilgi için bk. Prof. Dr' Sabri Ülgener, İstihdam ve Milli Gelir (istihlak bahsi).

12) Ege köylerinde borç alman paralarla debdebeli düğünler yapılır. Davnleu, zurnacı Abdal'lar, rekabet ve içtimai itibar yüzünden, paraya garkedilir. Yakılan binlerce mermi gösteriş istihlakının en bariz misalidir.

gi vasfı görür. Trobriand Adalarında, bir kabile reisine, bir yılda, halkı tarafından yirmi bin sepetten fazla yer elması hediye edilmişti. Reis bunu kendisi istihlâk edemez ve kurutup gelecek sene dağıtmak üzere saklayamazdı. Onları cömertçe, halkı için sarfetmesi lâzımdı.

Türk kabilelerinde, bilhassa Oğuz boylarında potlaç müessesesini andıran “yağmal - toy” müessesesinin revaçta olduğunu görüyoruz. Bu müessesede gösteriş gayesinden çok, servet birikimini önleme, mülkiyetin ifratlarını giderme mülâhazası ağır basıyordu. Bu yüzden Ziya Gökalp, Türklerin ferdiyetçi veya iştirakçi değil, tesanütçü olduğunu söylüyordu.

Dede Korkut kitabında, Hanlar Hanı Bayındır Hanın, yılda bir defa top verip, bütün Oğuz beğlerini ve kalabalık dâvetlileri ağırladığından bahsedilir. “Türkler, Yakın Doğu ülkelerine geldiklerinde, diğer gelenekleri arasında bu yağmalı toy geleneğini de getirmişlerdi. Farsça manzum ve mansur eserlerde görülen hwân - ı yağma (yağma sofrası) sözü, bu yağmalı toyu ifade etmektedir. Selçuklular'dan başka Suriye Atabeğleri devletinde (Zengiler) ve Osmanlılar'da da bu geleneğin devam ettiği görülmektedir”¹³. Han veya Beğ, ziyafetten sonra Hatun'un elini tutar, yağma edilmesi için çadırı terkederlerdi.

Türk milletinin, Ziya Gökalp'in dediği gibi, tesanütçü olduğuna, içtimâî yardım şuuruna sahip bulunduğu dair birçok misal, yaşayan müessese gösterilebilir. Meselâ, Aydın havalisinde “Başakçılık” müessesesi vardır. Müstahsil, mahsulünü (incir, zeytin, hububat) aldıktan sonra, tarla veya bahçede, fakir fukaranın toplaması (başak yapması) için bir kısmı mahsulü bırakır. Yani mahsulün tamamını hasat etmez. bir kısmını içtimâî endişelerle(yardım mülâhazalarıyla veya hepsini toplama imkânı bulamadığı için bırakır. Bunları toplayanlara “Başakçı” denir. Terkedilen mahsul ne kadar çok olursa, içtimâî itibar ve manevî tatmin o nisbette yüksek oluyordu¹⁴.

Ege ve Toros Dağları Tahtacı Türkmenlerinde, Alevî cemaatlerinde¹⁵ “Ülüş” denilen bir tâbire rastlarız. Bu, “üleşmek”, “pay etmek”

13) Prof. Dr. Faruk Sümer, Oğuzlar, Ankara, 1967, sf. 401.

14) Çocukluğumun tatlı yaz aylarını geçirdiğim, Aydın'ın bir köyündeki incir bahçemizden, bir eylül ayında kasabamıza dönerken, ağaçlardaki ve yere dökülen incirleri niçin toplamadığımız hususu merakımı mucip olmuştı. Sualime, bir Yörük kızı olan merhum anam şöyle cevap vermişti: “Fakircikler başak etsin oğlum. Onların da hakkı var. Kış kıyamette onlar ne yiyecek?..”

15) Türkiye'deki Alevî cemaatleri hakkında sosyal antropoloji ve sosyoloji tedkikleri yapıp, elimizdeki vesikalarla birleştirerek, birkaç yıl için-

fiilinden meydana gelen bir isimdir. Divanü Lûgat-it-Türk'te de kelimenin manası üleşmek, pay etmektir. Cuma akşamları her Türkmen pişirdiği yemekten en az üç komşusuna gönderir. Buna "ülüş" denir. Anadolu'daki diğer Alevi Türkmenler buna "Pay", "komşu hakkı", "hak" adını verirler. Cem âyinlerinde kesilen kurbandan ilk önce lohusalara, gebe kadınlara, hastalara, "pay", "hak" gönderilir. Cem âyini adı verilen, dinî mahiyeti haiz geleneğin, iktisadî ve içtimai yönü de meydandadır. Et yiyemeyecek, tenceresinde et kaynamıyacak derecede fakir olanlar da, bu gelenek sayesinde insanca yaşarlar.

Kazak Türk'leri bu fiile "ülöstürmek" derler. Bu geleneği Oğuz Boylarında tam manasile buluyoruz: "Oğuz boylarının (Türkmenlerin) ananesine göre, içtimalarda her boyun, oturacak (işgal edeceği) yeri, (Damga) sı, (Ongun) u ve hattâ ziyafet için kesilecek hayvanın etinden alacakları (Pay) lar, (Ülüş) ler de (Gün Han) tarafından tâyin edilmişti..." "Pay, müçe" de denilen bu "ülüş" an'anesi Anadolu'da uzun müddet yaşamıştır: "Ala'ad-din Keykubâd devrinde ise, bu an'enenin bir kanunu (Oğuz töresi) sıfatı ile tatbik edildiği o zamanda rivayet olunmuştur." Kazak Kırgız'larda da kesilen hayvan uzuvlarına göre on iki parçaya (müçe) ayrılır, içtimai mevkilerine göre, misafirler arasında dağıtılırdı¹⁶.

İkinci Kılıç Arslan da Türk töresince, ülkesini "ülüş" usulüne göre oğulları arasında taksim etmişti¹⁷.

de bir kitap halinde yayınlamayı arzu ediyoruz. 1966 senesinde "Cem" ve "Yol" dergilerinde altışar makalemiz çıktı. Bu makalelerde Alevî cemaatlerindeki Şamanizm bakiyelerini ele alıyorduk. Bizim makalelerin neşrin-den beş altı ay sonra, Yahya Benekay adında biri, Akşam Gazetesinde bizim fikirleri kendine malederek, Alevilikle Şamanizm münasebeti hakkında birşeyler karaladı. Bizim adımızdan ârifane bir tecahülle bahsetmeksizsin. yaptığımız atıflara, kendi buluşu imiş gibi atıflarda bulundu. Sonra bunları "Yaşayan Alevilik" adıyla, bir kitapçık halinde, Varlık Yayınları arasında neşretti. Bizden alınan fikirler müstesna, bütün kitaba bir pejmürdelik hâkimdir. Dikkatli bir göz bunu hemen farkedebilir. Bu meseleden ilk önce Köprülü, Gökalt, Abdülkadir İnan ve Besim Atalay bahsetmişlerdi. Fakat onlar da nazari kalmışlar, Anadolu Alevileri arasında araştırmalar yapmamışlardı. J. K. Birge de kısmen nazari kalıyordu. İlk defa bu meseleye şumulu ve derinliği ile biz eğiliyoruz. Bunu ileriki neşriyatımız gösterecektir. Bu itimattan ötürü, adı geçen kitapçığın perişanlığın-dan dolayı, hukukî yollara başvurmadık.

16) Abdülkadir (Prof. Abdülkadir İnan), Orun ve Ülüş Meselesi, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, İstanbul, 1931, cilt: I, sf. 121. 131-2.

17) Prof. Dr. Z. Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul 1946, sf. 194.

Alevi cemaatlerinde ölünün ruhu için, ölüm hâdisesinin 3, 7, 40 ne günlerinde ve yılında kurban kesilir, müştereken yenir. Bunlara “üç hayrı”, “yedi hayrı”, “kırk hayrı”, “yıl hayrı” adı verilir. Burada da dinî gaye yanında içtimaî yardım şuurı ve tesanüt ruhunun izleri görülür. Yattırlarda kurban ve adak kesilmesi, Yörüklerde koyun ve keçinin yün ve kılın kirkımından (kesilmesinden) sonra kurban kesilmesi ve birlikte yenilmesi, dokuma tezgâhlarının, dibeklerin müşterek kullanılması da aynı gayelere matuftur, aynı mahiyeti haizdir, aynı fonksiyona sahiptir.

Yukarıdaki misaller, iktisadî faaliyetlerin menşesinde dinî hayatın var olduğuna inanan Durkheim’ı kısmen haklı çıkarmaktadır. Max Weber ve R. H. Tawney de aynı fikri benimsemişlerdir.

IV — Adapazarı - Düzce Kürt Köylerinde Kısa Bir Sosyal Antropolojik Araştırma :

İlk önce “Kürt” kelimesi üzerinde durmalı, bir Kürt kavmi mevcut olup olmadığı meselesini ele almalıyız. Minorsky ve diğer mütehassıslar tarafından “Kürt” adı verilen halklar, dil guruplarına göre dörde ayrılırlar: *Kırmanç, Lâr, Kalhur, Gûran*. Bazılarının bunları dil değil lehçe gibi göstermek istemelerine rağmen, erbabı herbiri arasında büyük farklar bulunduğunu söyler. Irak İngilizler elinde iken, İngiliz idarecileri, bu dil farklarını ortadan kaldırmak ve Kürt adı verilen kabileleri ve dil guruplarını “Kırmançca” etrafında toplamak için büyük siyasî ve ilmî gayret göstermişlerdir.

Kürt adı altında toplanan ve ayrı menşelere sahip oldukları anlaşılan bu kabileler halkına “Kürt” kelimesi yabancıdır. Kendilerini yukarıdaki dört isimden biri ile anarlar. Kendilerine “Kürt” isminin Türkler tarafından verildiğini söylerler. Yani bu dillerde “Kürt” diye bir kelime mevcut değildir. Halbuki Türkçede “Kürt” kelimesinin bir manası vardır. Divanii Lûgat-it-Türk’te, “Kürt”, kayın ağacı manasına gelir. Ebu Hayyan’ın Türk dili hakkındaki meşhur kitabında ayva ağacı manasına geliyor. Göktürk Kitabelerinde (H. Namık Orkun’un tercümesine bk.) Orta Asya Türk’lerinden olan bir Kürt kabilesinden, bir “Kürt Eli” den bahsedilmektedir. Aynı kabileyi “Kürt Gyarmat” adı ile eski Macarlar — yerli kabilelerle, ırklarla karışmadan önceki Hım Türklerinden ve diğer Türk boylarından müteşekkil Macarlar — arasında da görüyoruz. Macar Türkoğulları bunun, Orta Asya’daki Kürt kabilesinin bir kolu olduğunu söylemektedirler¹⁸.

18) Bu hususta “Kürtlerin Menşei ve Türkmenlerin Kürtleşmesi” isimli makalemize bakınız (Sosyoloji Konferansları, Beşinci Kitaptan ayrı basım).

Mesele oldukça karışıktır. Bu halklar arasında, *Ksenofon*'un "Onbinlerin Ric'atı" isimli eserinde bahsettiği "Kardu" lar, bazı Fars kabileleri, aslını unutan Türk kabileleri (Avşar, Beğdili, Kızkapanlı, Kılçlı, Til-kili, Sancaklı v.s.) mevcuttur. Esasen orijinal bir dil ve gramer karşısında da değiliz. Farsça, Türkçe, Arapça ve kısmen Ermenice ve diğer kadim dillerden gelen kelimelerle vücut bulmuş karma bir lisan görüyoruz. O da dört gurupta, her gurubun birbirini anlayamayacağı kadar farklı şekilde teşekkül etmiş. Bu yüzden "Kürt" ismiyle, sosyolojik ve sosyal antropolojik manada, mütecanis bir kavim düşünemiyoruz ve böyle birşey yoktur. Fakat gene de alışlagelen terminolojiyi kullanmakta mahzur görmüyoruz.

Adapazarı ve Düzce'ye bağlı Kürt köyleri şunlardır : Değirmendere (Adapazarı, merkeze bağlı), Doğançay (Geyve'ye bağlı). Akyazı'ya bağlı köyler : Potuklar, Kurtulpmar (yeni adı : Yazılıgürgen), Bedilkazancı Bedilismo (yeni adı : Erdoğan), Karaçalı, Kumköprü köyleri, Teketapan ve Yortan. "Yüksel" adı ile yeni bir köy teşkil ediyor.

Düzce'ye bağlı olanlar: Paşakonağı, Bahçeköy, Tınazköy, Bağlıca, Köprübaşı, Mamure köyleridir. 1334 tarihli Müstakil Bolu Salnamesinde (sf. 261), Düzce Kürt köyleri nüfusu "747" olarak gösterilmiştir.

Bizim tedkikimiz Kumköprü, Erdoğan (Akyazı) ve Bahçeköy (Düzce) köylerine dayanmaktadır. Yaşlıların anlattığına göre Adapazarı havasine 200-250 sene önce Irak tarafından geldiler. Hepsi de Hanefî mezhebine mensuptur ve Doğunun diğer Kürt kabileleri halkı ile anlaşamamakta, Türkçe'nin yardımı ile konuşabilmektedirler. Kullandıkları kelimelerin yarısına yakını Türkçedir. Bu hali kendileri "Türkleşmek" le izah etmektedirler. "Biz Türkleştik artık" demektedirler. Bazısı "Esas Türk biziz" diyor. Davranışlarında Yörükleri andıran haller var. Türkçeleri güzel. Şivelerinde, Türkçeyi sonradan öğrenen diğer halkların peltekliği, dil sürçmesi yok. Üsküdar Vakıf kayıtlarında kendilerine ait kısımların olduğunu söylüyorlar.

Arazileri çok münbit ve oldukça da geniş. Pancar, mısır, kabak, bostan ve hububat ziraati ile uğraşıyorlar. Yılın hemen her ayında yapacak işleri var. Manda, inek, at besliyorlar. Bilhassa Düzce Kürt köylerinde, her evde en aşağı on onbeş manda ve sığır besleniyor. Düzce'nün teresyagı ihtiyacının çoğunu bu köyler temin ediyor. Geniş me'alara sahipler. Dediklerine göre. Kürt'lerden ve Kafkas muhacirlerinden yaka silken Türk köyleri halkı, vaktile buraları onlara terkederek, Melen Boğazının öte yakasına gitmişler.

Düzce'de iş sahibi olanlardan başkası tarlalarını kendileri işler. 5-10 aile topraklarını ortakçıya verirler. Ortakçıların çoğu Türk köylüleri. Sürme, ekme, mahsul kaldırma tamamen ortakçıya aittir. Mahsul yarı yarıya pay edilir. Tohum masrafı müşterektir.

Mısır arasına, fasulye, kabak, süpürge otu ekilir. İki kat çapa yaparak, sulamaksızın, bir dönüm topraktan bol pancar almıyor. Sulama âdeti yok. Sunî ve tabiî gübre kullanılıyor. Vaktile yardımlaşma âdeti varmış. Bugün de mevcut bulunmakla beraber, işlerin sıkışıklığı, dışardan amele celbini gerektirir. Civar köylerden, Ordu'lulardan çapa yapmak için amele bulunur. Yevmiye on lira civarında değişir (ekmek, yemek amelenin kendisine ait).

Mısır, Adapazarı nişasta fabrikasına satılır. Pancar, şeker fabrikasına verilir. Bostan Akyazı ve Düzce'ya götürürler. Zonguldak, Ereğli, Akçakoca'dan gelen tüccara satarlar veya traktörle oraya götürürler. Ziraat Bankasından mahsul ve motor kredisi alıyorlar. Muhtelif bankalara, bilhassa Ziraat Bankasına ve Akbank'a paralarını yatırırlar. Büyük meblağları bankalara bağlayanlar var. Zihniyet değişmiş, tasarruf meyli artmış, bankalara itimat çoğalmış.

Düzce Kürtleri *Şehbozan Aşireti*'nden imişler. Akyazı'nın Bedil köyleri *Caferanlı*, Kumköprü Köyü *Ler Aşireti*'nden, Yortan Köyü *Tapanlı Aşireti*'nden imiş. Ler, "Arık, zayıf" demekmiş. Vaktile evlenmeler yalnız bu aşiretler arasında olurmuş. Yani *Endogami* varmış. Şimdi zihniyet değiştiği için Türk, Çerkes, Abaza, Gürcü'den kız alıp verme oluyormuş. Son yıllarda *Ekzogami* âdeti gelişmeğe başlamış.

Vaktile erkek, kızı görmeden alıyordu. Kendi kabileleri içinden asaleti ile tanınanlar tercih edilirdi. Çirkin olan bir kız için en yüksek başlığın verildiği görülürdü. Bundan zerre pişmanlık duymazlardı. Başlık, bir sarı lira ile yirmibeş sarı lira arasında değişirdi. Bu bedel için, diğer Türk köyleri ve Yörükleri gibi "Kabn, başlık" tabirini kullanırlar. Bu paranın bir kısmı gelin olacak kıza yapılacak masrafa karşılıktır, diğer kısmı "*Baba hakkı*" dır.

Eski düğünlerde kat'iyen içki içilmiyordu. Türk, Kürt, Çerkes v.s. arasında içki içmek ayıpların en büyüğü sayılıyordu. Şimdi içkisiz düğün yapılmıyor. Vaktile Kürt köylerinde de. Türk köylerinde olduğu gibi pehlivan güreşi yapıldı. Bir düğünde 50-60 pehlivanın güreştiği biliniyor. Düğünlerde davul zurnayı parayla tutulmuş Abdal'lar çalardı. İçlerinde kadın kılığına girmiş, ziller çalarak eteklerini savuran köçekler vardı ve delikanlılar bunlara büyük bahşişler verirdi.

Kürt köylerinde kız şöyle istenirdi: önce iki kadın kız evine gider, kızı verip vermeyeceklerini ailesinden sorardı. Cevaplarını bir müddet sonra müsbet veya menfi olarak oğlan tarafına gönderirlerdi. Ayrıca kızın diğer akrabalarının muvafakatini almalarını isterlerdi (cevap müsbet olursa). Bu akrabalar da ana babası rıza göstermiş olduğu için, bu şekli muvafakat ameliyesine müsbet şekilde karşılık verirlerdi.

Kız evine gidecekleri günü (*hazın* yapma) önceden bildirir, dana, koyun, pirinç alınır kız evine gönderilirdi. Para ile aşçılar tutar, yemekleri pişirtirdi. Bütün köy halkı bu ziyafete dâvet edilirdi. Ne kadar çok insan dâvet edilmiş, ne kadar zengin sofraya kurulmuşsa, oğlan babasının içtimai itibarı o kadar artardı. Bunu ayak ayak üstüne atarak ifade ederdi.

Yemekten sonra şerbetler içilir ve yaşlı bir adam ev sahibinin nerede olduğunu, toplanma sebeplerini sorar. Kız babasından bir yazma = baş örtüsü" (Kıza telmihen), istendiği şakayla anlatılır. Kız babası veya kalabalıktan sıkılırsa onu temsilen başkası, pazarda çok yazma bulunduğunu, kendilerini niçin sıktıklarını söylerdi. Neticede muayyen formaliteler, kız evinin nazıhlığı gösterilir, falanın filânın reyinin alınması istenirdi. Civar köylerdeki akrabaların fikirlerini öğrenmek için athlar çıkarılırdı. Örf-âdete göre, oğlan tarafı bundan alınmaz, kızmaz, "bizi oyalıyorsunuz" demez, bunu tabii karşılardı. Bütün ilgililer verimkâr olunca, "Allahın izni, peygamberin kavli, cemaatin müsaadesi" ile kız istenir, muvafakat edilince herkese kaba şeker ikram edilir, hayır dualarla dağılmırdı.

Bir müddet sonra, oğlan babası, köyün birkaç ileri geleni ile, önceden haberli kız evine, "kalm kesmeğe", "başlık pazarlığı" yapmağa giderdi. Burada sıkı bir pazarlık yapılırdı. Kalm'ın fazla olduğunu söyleyen oğlan babasına, kız babası, şeref ve itibarını birkaç kuruş için ayak altına atmamasını söylerdi. Başlık ödendikten sonra, kız babası oğulları için de birşeyler (at, tabanca, elbise v.s.) talep eder, onu da aldıktan sonra, düğüne razı olur ve düğün günü tesbit edilir. Her köyün muhtarlığına dâvet makamında birer mum gönderilirdi. Muhtar halka müracat eder, düğün hediyesi olarak birleşerek bir inek veya "Gemiş" (manda, dombay, kömüş) alırlar. Oğlan evi kendi köyünün halkını önceden yedirip içirmiş olduğu için onlara dâvet gerekmez. Bilâkis köy halkı ev sahibi durumunda gelenleri ağırlamak mevkiindedir.

Beş köye dâvet gitmişse, beştakım davul tutulur. Her takım (davul, zurna) ayrı köye gider. Her evin önünde davul çalarlar. Ev sahibi kadın davulcuların yanındaki düğünle ilgili şahıslara bir tavuk verir. Her evden

böylece birer tavuk alınır. Köyler yüzer haneli ise, düğün için beş yüz tavuk birikmiş olur.

Cumayı cumartesiye bağlayan gece (küçük kma gecesi) düğün yapılan köyün gençleri eğlenir. Oyun oynar, köçek oynatır, tabanca atarlar. Cumartesiye pazara bağlayan gece (Büyük kma gecesi) civar köylerin delikanlıları gelir. Her köy halkı, düğün köyünün hududuna gelince ateş yakar ve silâh atarlar. Kendilerini karşılamak üzere davul zurna gönderilir, büyük itibarla karşılanırlar. Silâh atarak, yerlere yatarak, oyunlar oynayarak köye gelirler. Kendilerine tavuk ve pilâv ikram edilir. Bu andan itibaren itibarları sona erer, köyün alelâde bir ferdi durumuna girerler. İtibar sırası yeni gelen köylerdedir. Önce gelenler onları hayranlıkla seyreder. Bu merasimden sonra kimi köyüne döner, kimi samanlıkta yatar, itibarlı olanlar misafir edilir.

Pazar sabahı, kız köyü delikanlıları gelir. Onların itibarı çok yüksektir. Bu yüzden çok çalımlı ve gururludurlar. Davul ve zurnaların tamamı onları karşılamaya çıkar. Delikanlıların efesi (*hurte*), oğlanın babasına, amcasını veya köyün ağasını dâvet eder. Seçmiş olduğu kimseleri, köye doğru, sırtlarında 5-10 adım götürmelerini ister. Bu emir yerine getirilir. Aksi halde gelin alınırken çok bahşış istenir.

Sofralar hazırdır, türlü türlü yemekler onları bekler. Büyük itibar içinde yemek yedirilir, kahvelerini içer, köylerine dönerler.

Köy meydanına çadır (Malasar) kurulmuştur. Kuşluk vakti civar köyler halkı birer ikişer gelirler. Her köylü halkı topluca, hediyeleri ile gelirler. Davulla karşılanır, çadırdaki kahve ikram edilir. Misafirler biraz sonra başlayacak pehlivan güreşlerini beklemeğe başlar. Pehlivanlara da önceden mum gönderilmiştir. Güreşler başladığında köy gençleri gelin alınağa giderler.

Dört tekerlekli öküz arabasının üzeri kilim ve süslü kumaşlarla kubbe şeklinde örtülür. Bu gelin arabasıdır (Avrana voke). İçine gelin alıcısı kadınlar biner. Arabanın çevresinde, 20-30 atlı delikanlı yerlerini alır. Kafile yola çıkar. Geniş meydanlara gelindiğinde gençler cirit oynar (Kürtçeşi de *cirit*'tir). Köy hududunda kız köyü delikanlıları (süvari) tarafından davul zurnalar refakatinde, silâhlar atılarak karşılanırlar. Kadınlar bir şarkı tutturur:

Şalvar almağa geldik. Ey gelin, gideceğin ev güzeldir, varacağın erkek ihtiyar değil, gençtir. Dayın kırata binmiş, senden hediye istiyor. Amcan hediyesini almış. Efendinin üç gündür ekmek yediği, su içtiği yok. Hasretli bitsin artık. Arabaya bin, acele git, gözü dışarı bakmasın.

Bu türküye Kürtçe'de de Manî deniyor. Araba kız evinin avlusuna girince, delikanlılar zincir getirip, arabayı bağlar. Neye bağlandığı sualine "Şişlik istiyoruz" (Şişlik vemande) diye mukabele ederler. "Şişkinlikten, kabarmadan, gururdan ötürü" böyle söylemeğe hakları vardır. Oğlan evi tarafı, "Size çok itibar ettik. Sirtımıza bindiniz. Mertseniz siz de bize itibar edin. Gelini bize verin, sahibne tatlı tatlı götürüp, teslim edelim. Bir akıllı adam çıkarın da, bizimle pazarlık etsin" der. Kız tarafı bir temsilci gösterir. Pazarlık edilir, para ödenir, zincir açılır, dualarla kız arabaya bindirilir.

Kızın marifeti hediyelerinde görülür. Herkese verilmek üzere, hazırlanmış ve bir araya dikilmiş çevre (oyah yazma), para kesesi, tütün kesesi iki adam tarafından dağıtılır. Öküz arabası sahibine ve atlılara bunlardan başka, renkli yünden örülmüş "*terki bağı*" verilir. Öküzlerin kuyruğuna da terki bağı bağlanır. Dualarla yola çıkarlar. Düğünlerde kız ve oğlan evlerine eskiden beri Türk bayrağı dikilir.

Ertesi gün gelin el öperken, kocasının yakın akrabalarına giyim eşyası hediye eder. Onlar da ona *beşibirlik*, *daki* (alna takılan altun) hediye ederler. Gelin köyün ağasının da elini öper, bir acem şalı hediye eder, ondan da bir hediye alır.

Görüldüğü üzere, Kürt köylerindeki düğün, Türk köylerindeki düğünün hemen hemen aynıdır.

Hıdırellez şenliklerinde, yağmur dualarında, yatırlar başında kurban ve adak kesmede, Albastı inancında, ölünün ruhu için 3, 7, 40, 52 hayrı yapmada Türklerle aynı hususiyeti gösterirler. Vaktile ölü çıkan eve akra ba ve komşulardan yiyecek gelirdi. Şimdi âdet değişmiş. Acılı eve, bir de masraf gördürülüyor, hayvan kestirilip ziyafet verdiriliyor. Bu masraf ölünün ruhunu huzura erdirir inancı hâkim olmuş. Toprak kazma, cenaze işleri hep para mukabili görülür olmuş vaktile *kâkül* adı verilen, bir tutam tepe saçı bırakırlarmış. Bunu Müslüman olmıyanın murdar eli, herpte tenine değmesin diye bırakırlarmış. Düşman, başını kesecek olursa saçından tutup kessin diye. Bu inanç bütün Türk aşiretlerinde mevcut. Orta Asya Türklerinin tepe saçının enseye doğru uzadığı tarihî vesikalarda görülüyor.

Bu konuyu daha fazla uzatmağa, toplamış olduğumuz etnografik ve lisanî bilgi üzerinde daha derinliğine durmağa makalenin hacmi müsaade etmemektedir. Sadece dikkat çekici olan iki *deyiş*, *deyesek* üzerinde duracağız:

Caacı çam, armağan-ı şuvana = çam sakızı, çoban armağanı.
Eski çamlar bardağ vi = eski çamlar bardak oldu.

Bu konuyu ileride müstakil olarak ele alacağız. Bize bu hususta yardımcı olan Hacı Tahirin, Hacı İsmail Ağa, Bahçeköy muhtarı Ahmet Çetin, Kımköprü muhtarı Resul Ağa ve Erdoğan köylülerine müteşekkirimiz.

FAYDALANDIĞIMIZ KAYNAKLAR

- Prof. Dr. Z. Fahri Fındıkoğlu** : İngiltere'de Sosyal Antropoloji'nin Ellinci Yılı ve Türkiye, İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt: 25, 1965-66, No. 1-2.
- Dr. Godfrey Lienhardt** : Social Anthropology, London, 1966.
- Prof. Dr. Lucy Mair** : An Introduction To Social Anthoropology, London, 1966.
- Prof. Dr. Bronislaw Malinowski** : Crime and Custom In Savage Society, London, 1966, Eighth Impression.
- Prof. Dr. Broislaw Malinowski** : Argonauts Of The Western Pacific, London, 1966, Seventh Imp.
- Prof. Dr. Bronislaw Malinowski** : Sex and Repression in Savage Society, London, 1961, Reprinted.
- Prof. Dr. E. E. Evans - Pritchard** : Social Anthropology, London, 1964, Reprinted.
-

